

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ФАКУЛЬТЕТ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ ТА ТУРИЗМУ
КАФЕДРА ТУРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Ступінь вищої освіти БАКАЛАВР

на тему: «**ВПЛИВ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
РЕГІОНАЛЬНИХ ДЕСТИНАЦІЙ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
РОЗВИТОК УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ**»

Виконала: здобувачка вищої освіти
IV курсу, групи Тур-41
спеціальності 242 Туризм
(шифр і назва спеціальності)
освітньої програми Туризм
Кузбит Вікторія Володимирівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник:

_____ (наук. ступінь, вчене звання, ім'я та прізвище)

Рецензент: _____

(ім'я та прізвище)

ДУБЛЯНИ 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ФАКУЛЬТЕТ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ ТА ТУРИЗМУ
КАФЕДРА ТУРИЗМУ

Ступінь вищої освіти Бакалавр
Галузь знань 24 Сфера обслуговування
(шифр і назва)

Спеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)

Освітня програма «Туризм»
(назва ОП)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри туризму
(назва кафедри)

_____ (підпис)

_____ (ім'я та прізвище)

«___» _____ 20 року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу здобувачки вищої освіти

Кузбит Вікторії Володимирівни
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи: «Вплив туристично-рекреаційного потенціалу регіональних
дестинацій на соціально-економічний розвиток України в умовах глобальних
викликів»

Керівник роботи:

_____ (ім'я та прізвище, науковий ступінь, вчене звання)

Затверджена наказом ЛНУП від «31» жовтня 2023 р. №582/к-с

2. Строк подання здобувачем роботи: до 17 червня 2024 року

3. Вихідні дані до роботи:

нормативно-правова документація у контексті туристичного та природоохоронного
законодавства, статистичні дані Державного агентства розвитку туризму України, науковий
доробок вітчизняних і закордонних учених, інтернет-джерела, інші інформаційні ресурси

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити):

Вступ

Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти дослідження туристично-рекреаційного
потенціалу регіональних дестинацій

1.1. Вивчення туристично-рекреаційного потенціалу території в контексті регіонального
розвитку

1.2. Характерні особливості наукових підходів до поняття туристичної дестинації

1.3. Методологічні аспекти дослідження туристично-рекреаційного потенціалу дестинацій

Розділ 2. Аналіз впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на
соціально-економічний розвиток України

2.1. Взаємозв'язок туристично-рекреаційного потенціалу територій і соціально-економічного
розвитку в Україні та світі

2.2. SWOT- і PEST-аналізи впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних
дестинацій на соціально-економічний розвиток України

2.3. Роль регіональних дестинацій як «туристичних магнітів» на території України

2.4. Екологічна безпека в туристично-рекреаційній сфері та заходи щодо її поліпшення

Розділ 3. Проблеми, тенденції та перспективи розвитку туристично-рекреаційного потенціалу України в умовах глобальних викликів

3.1. Проблеми українських туристичних дестинацій у розрізі нераціонального використання природно-ресурсного потенціалу

3.2. Перспективні напрями розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Західного регіону України в умовах глобальних викликів

3.3. Успішні європейські практики природотерапії для українців, постраждалих внаслідок воєнних дій

Розділ 4. Охорона праці в туристично-рекреаційній галузі

4.1. Основні аспекти охорони праці та гарантування безпеки в туристично-рекреаційній діяльності

4.2. Заходи з надання першої медичної допомоги під час організації турів

4.3. Рекомендації та інструкції щодо гарантування пожежної безпеки, виробничої санітарії та гігієни праці

Висновки

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): інфографіка (рисунок, таблиці), використана для розкриття теми кваліфікаційної роботи

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Ім'я, прізвище та посада консультанта	Підпис, дата		Відмітка про виконання
		завдання видав	завдання прийняв	
Екологічна безпека в туристично-рекреаційній сфері та заходи щодо її поліпшення				
Охорона праці в туристично-рекреаційній галузі				

7. Дата видачі завдання: «01» листопада 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Отримання завдання для написання кваліфікаційної роботи	01.11.2023	
2.	Розробка плану кваліфікаційної роботи, ознайомлення з літературними джерелами за темою, збір практичних матеріалів	до 27.11.2023	
3.	Написання вступу і I розділу	до 29.12.2023	
4.	Написання II розділу	до 15.02.2024	
5.	Написання III розділу	до 01.04.2024	
6.	Написання IV розділу і висновків	до 01.05.2024	
7.	Оформлення кваліфікаційної роботи і подання науковому керівнику для написання відгуку	до 27.05.2024	
8.	Перевірка тексту кваліфікаційної роботи на унікальність. Скерування на зовнішню рецензію	до 07.06.2024	
9.	Представлення кваліфікаційної роботи на кафедрі	17.06.2024	
10.	Захист кваліфікаційної роботи перед Екзаменаційною комісією	27.06.2024	

Здобувачка вищої освіти _____

(підпис)

Вікторія КУЗБИТ

(ім'я та прізвище)

Керівник кваліфікаційної роботи _____

(підпис)

(ім'я та прізвище)

УДК 338.48-53(477)

Кузбит В. В. Вплив туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України в умовах глобальних викликів : кваліфікаційна робота за спеціальністю 242 Туризм. Дубляни : ЛНУП, 2024. 79 с. На правах рукопису.

Обсяг роботи становить 79 сторінок, включаючи 11 рисунків, 4 таблиці, 58 літературних джерел.

У кваліфікаційній роботі висвітлено бачення щодо туристично-рекреаційного потенціалу території в контексті регіонального розвитку, розкрито характерні особливості наукових підходів до поняття туристичної дестинації та методологічні аспекти дослідження туристично-рекреаційного потенціалу дестинацій.

Проаналізовано взаємозв'язок туристично-рекреаційного потенціалу територій і соціально-економічного розвитку в Україні та світі, зосереджено увагу щодо SWOT- і PEST-аналізів впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України, досліджено роль регіональних дестинацій як «туристичних магнітів» на території України.

Оцінено важливість проблем українських туристичних дестинацій у розрізі нераціонального використання природно-ресурсного потенціалу, визначено перспективні напрями розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Західного регіону України в умовах глобальних викликів, обґрунтовано необхідність успішних європейських практик природотерапії для українців, постраждалих внаслідок воєнних дій.

Анотація

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України в умовах глобальних викликів.

В першому розділі кваліфікаційної роботи висвітлено теоретико-методологічні аспекти вивчення туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій, зокрема розкрито характерні особливості наукових підходів до поняття туристичної дестинації та методологію дослідження туристично-рекреаційного потенціалу дестинацій.

У другому розділі роботи проведено детальний аналіз взаємозв'язку туристично-рекреаційного потенціалу територій і соціально-економічного розвитку в Україні та світі, особливу увагу приділено SWOT- і PEST-аналізам впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України, а також досліджено роль регіональних дестинацій як «туристичних магнітів» на території України.

У третьому розділі роботи запропоновано перспективні напрями розвитку туристично-рекреаційного потенціалу України в умовах глобальних викликів, беручи до уваги подекуди нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу, обґрунтовано необхідність успішних європейських практик природотерапії для українців, постраждалих внаслідок російської збройної агресії.

Ключові слова: туристично-рекреаційний потенціал, туристична дестинація, соціально-економічний розвиток, Західний регіон України, природотерапія, глобальні виклики.

Annotation

The qualification work is devoted to the study of the impact of the tourist and recreational potential of regional destinations on the socio-economic development of Ukraine in the context of global challenges.

The first section of the qualification work highlights the theoretical and methodological aspects of studying the tourism and recreational potential of regional destinations, in particular, the characteristic features of scientific approaches to the concept of a tourist destination and the methodology for studying the tourism and recreational potential of destinations.

In the second section of the paper, a detailed analysis of the relationship between the tourism and recreational potential of territories and socio-economic development in Ukraine and the world is carried out, with special attention paid to SWOT and PEST analyses of the impact of the tourism and recreational potential of regional destinations on the socio-economic development of Ukraine, and the role of regional destinations as "tourist magnets" in Ukraine is investigated.

The third section of the paper proposes promising directions for the development of Ukraine's tourism and recreational potential in the context of global challenges, taking into account the sometimes irrational use of natural resource potential, and substantiates the need for successful European practices of nature therapy for Ukrainians affected by Russian armed aggression.

Keywords: tourist and recreational potential, tourist destination, socio-economic development, Western region of Ukraine, nature therapy, global challenges.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНАЛЬНИХ ДЕСТИНАЦІЙ.....	10
1.1. Вивчення туристично-рекреаційного потенціалу території в контексті регіонального розвитку.....	10
1.2. Характерні особливості наукових підходів до поняття туристичної дестинації.....	15
1.3. Методологічні аспекти дослідження туристично-рекреаційного потенціалу дестинацій.....	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНАЛЬНИХ ДЕСТИНАЦІЙ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ.....	24
2.1. Взаємозв'язок туристично-рекреаційного потенціалу територій і соціально-економічного розвитку в Україні та світі.....	24
2.2. SWOT- і PEST-аналізи впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України.....	31
2.3. Роль регіональних дестинацій як «туристичних магнітів» на території України.....	36
2.4. Екологічна безпека в туристично-рекреаційній сфері та заходи щодо її поліпшення.....	42
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	47
3.1. Проблеми українських туристичних дестинацій у розрізі нераціонального використання природно-ресурсного потенціалу.....	47
3.2. Перспективні напрями розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Західного регіону України в умовах глобальних викликів.....	50
3.3. Успішні європейські практики природотерапії для українців, постраждалих внаслідок воєнних дій.....	53
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ В ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ ГАЛУЗІ.....	60
4.1. Основні аспекти охорони праці та гарантування безпеки в туристично- рекреаційній діяльності.....	60
4.2. Заходи з надання першої медичної допомоги під час організації турів.....	63
4.3. Рекомендації та інструкції щодо гарантування пожежної безпеки, виробничої санітарії та гігієни праці.....	66
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Національна туристично-рекреаційна індустрія в Україні є невід'ємною частиною світового туристичного ринку і володіє вагомим потенціалом для глобального розвитку. Звичайно, вкрай негативно, зокрема останніми роками, на популяризацію туризму і рекреації в нашій країні та світі вплинули пандемія Covid-19 і російсько-українська війна. Проте, така вимушена перерва щодо розвитку багатьох туристичних напрямів у регіонах і загалом туристично-рекреаційного потенціалу держави дає змогу вдосконалити та систематизувати українську туристично-рекреаційну сферу. І тут варто допомагати місцевим територіальним громадам у плані регіонального соціально-економічного зростання знайти свій унікальний власний вектор руху в контексті туристичного напрямку.

Кожна регіональна туристична дестинація в Україні є своєрідною та неповторною. Таким же унікальним має усі шанси стати і кожний туристичний продукт у регіонах. Усі органи влади, від державних, до місцевого самоврядування, населення та решту зацікавлених сторін повинні усвідомлювати, що для успішного розвитку туристично-рекреаційного потенціалу своїх територій вони вже мають все необхідне – неймовірну природу, мінерально-сировинну базу, історико-культурну спадщину, фольклор, звичаї, традиції, ремесла, гастрономічні спеціальтети. Варто тільки все це правильно «сформувати» та напрацювати туристичний бренд кожної регіональної дестинації.

У багатьох розвинутих країнах Європейського Союзу та світу туристично-рекреаційна галузь вже довгий час є одним з основних джерел доходів. Відтак, в Україні також варто брати приклад і активно стимулювати розвиток туристично-рекреаційної галузі, особливо, у безпечних регіонах під час воєнних дій. Такі кроки можна здійснити шляхом поліпшення стану та функціонування інфраструктури, просування туристичних об'єктів на ринку послуг, надання якісних туристичних послуг і забезпечення безпеки туристів. Для досягнення

успіху в розвитку туризму в Україні та регіонах потрібна розробка стратегій та програм розвитку туризму та рекреації, сприяння інвестиціям у галузь, створення належного правового середовища, підтримка маркетингових заходів. А такі альтернативні види туризму як екологічний, сприяють збереженню природних ресурсів, біорізноманіття, популяризації екосистемних принципів, тому доходи від них можуть фінансувати природоохоронні проєкти, підвищувати обізнаність про екологічні проблеми, формувати екосвідомість.

Туристично-рекреаційний потенціал регіональних дестинацій України є невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку країни, особливо в контексті глобальних викликів. Сприяючи економічній диверсифікації, збереженню культурних та екологічних цінностей, а також підвищенню якості життя місцевих громад, туризм може зробити значний внесок у підвищення стійкості та процвітання регіонів України.

Питання щодо різних аспектів розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій і їхнього впливу на соціально-економічний розвиток в Україні вивчали Мальська М., Любіцева О., Покогодна М., Сорокіна Г., Бейдик О., Дмитрук Ю., Величко В., Зінько Ю., Галасюк С., Кудла Н., Рутинський М., Бабарицька В., Малиновська О., Короткова А., Микитин Т., Остапчук С., Машта Н., Прокопчук А. Також варто констатувати той факт, що через застаріле законодавство та недосконалу нормативно-правову базу в досліджуваній сфері, на наш погляд, є не вирішеними доволі багато наукових аспектів і теоретично-практичних питань. Особливо це далось взнаки в останні роки, упродовж котрих питанням впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій у контексті соціально-економічного розвитку не приділялося належної уваги, зважаючи на масштабну пандемію Covid-19 та гостру фазу російсько-української війни.

Метою кваліфікаційної роботи є комплексне дослідження різних аспектів впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України в умовах глобальних викликів.

Задекларована мета кваліфікаційної роботи формує низку **завдань дослідження**:

- вивчення туристично-рекреаційного потенціалу території в контексті регіонального розвитку та характерних особливостей наукових підходів до поняття туристичної дестинації;
- висвітлення методологічних аспектів дослідження туристично-рекреаційного потенціалу дестинацій;
- розкриття взаємозв'язку туристично-рекреаційного потенціалу територій і соціально-економічного розвитку в Україні та світі;
- SWOT- і PEST-аналізи впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України;
- з'ясування ролі регіональних дестинацій як «туристичних магнітів» на території України;
- визначення проблем українських туристичних дестинацій у розрізі нерационального використання природно-ресурсного потенціалу;
- оцінка перспективних напрямів розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Західного регіону України в умовах глобальних викликів;
- обґрунтування успішних європейських практик природотерапії для українців, постраждалих внаслідок воєнних дій.

Об'єкт дослідження – туристично-рекреаційний потенціал регіональних дестинацій у контексті соціально-економічного розвитку України.

Предметом дослідження є комплексне поєднання теоретико-методологічних аспектів вивчення туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій, аналізу його впливу на соціально-економічний розвиток України, а також перспективних напрямів зростання в умовах глобальних викликів.

Методи та інформаційна база дослідження. У процесі опрацювання задекларованих завдань у даній кваліфікаційній роботі були застосовані наступні *методи дослідження*: для порівняльної характеристики даних різних хронологічних періодів використовували *порівняльний метод*; для аналізу

динаміки змін числових показників – *графічний метод*; для побудови таблиць – *табличний метод*; для побудови картосхем – *картографічний метод*; для узагальнення одержаних результатів – *метод синтезу*; для з’ясування впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України – *аналіз і абстрактно-логічний метод*.

Інформаційно-документальним підґрунтям для виконання даної кваліфікаційної роботи був різноаспектний доробок українських і закордонних науковців, нормативно-правові акти у контексті туристично-рекреаційного, екскурсійного, природоохоронного законодавства України, статистичні показники Державного агентства розвитку туризму, а також інші дані з усіх відкритих джерел інформації.

Практичне значення отриманих результатів. У кваліфікаційній роботі практичне значення отриманих результатів дослідження інтегрує в собі декілька складових. До прикладу, запропоновані SWOT- і PEST-аналізи впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України можуть бути використані у наступні роки для створення та реалізації регіональних програм і вдосконалення туристично-рекреаційної галузі різних областей України, особливо, в контексті організації турів, проектування туристичних маршрутів і екологічних стежок на природоохоронних територіях зважаючи на пріоритети сталого розвитку. Також, наведені у роботі успішні європейські практики природотерапії, можуть застосовуватися і для українців, особливо, військових, постраждалих внаслідок російсько-української війни. А після нашої перемоги, наведені факти щодо впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на позитивний соціально-економічний розвиток країни, можуть слугувати дієвими векторами щодо відновлення прибуткової туристично-рекреаційної галузі на усіх тимчасово-окупованих територіях України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНАЛЬНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

1.1. Вивчення туристично-рекреаційного потенціалу території в контексті регіонального розвитку

Туристично-рекреаційний потенціал певної території у розрізі регіону чи країни – це наявність комплексу чинників, можливостей і ресурсів, що можуть використовуватися щодо функціонування на цій локації туристично-рекреаційної індустрії. Практично завжди він є органічною сукупністю тісно взаємопов'язаних складових, які в процесі взаємодії здатні виробляти туристичний продукт, а відтак, збільшення ресурсної бази території спричиняє зростання туристично-рекреаційного потенціалу. Стале, збалансоване використання туристично-рекреаційних ресурсів, до котрих відносяться усі природні, історико-культурні, інфраструктурні або соціально-економічні, що успішно можуть бути задіяні в організації туристично-рекреаційної діяльності, здатне підвищити туристичну привабливість регіонів у розрізі країн за рахунок прибутків від туристів – як зовнішніх, так і внутрішніх споживачів послуг [1].

Варто зауважити, що вибір методики комплексного вивчення туристично-рекреаційного потенціалу регіону реалізується за допомогою різного бачення і підходів, щодо вибору котрих у науковців немає чітких пріоритетів. На нашу думку, доволі ґрунтовним є підхід, за умови якого туристично-рекреаційний потенціал території у межах регіону чи країни розглядається як інтеграція таких 4-ох основних компонентів – природно-ресурсної, історико-культурної, економічної та соціальної, котрі взаємодіють поміж собою (рис. 1.1).

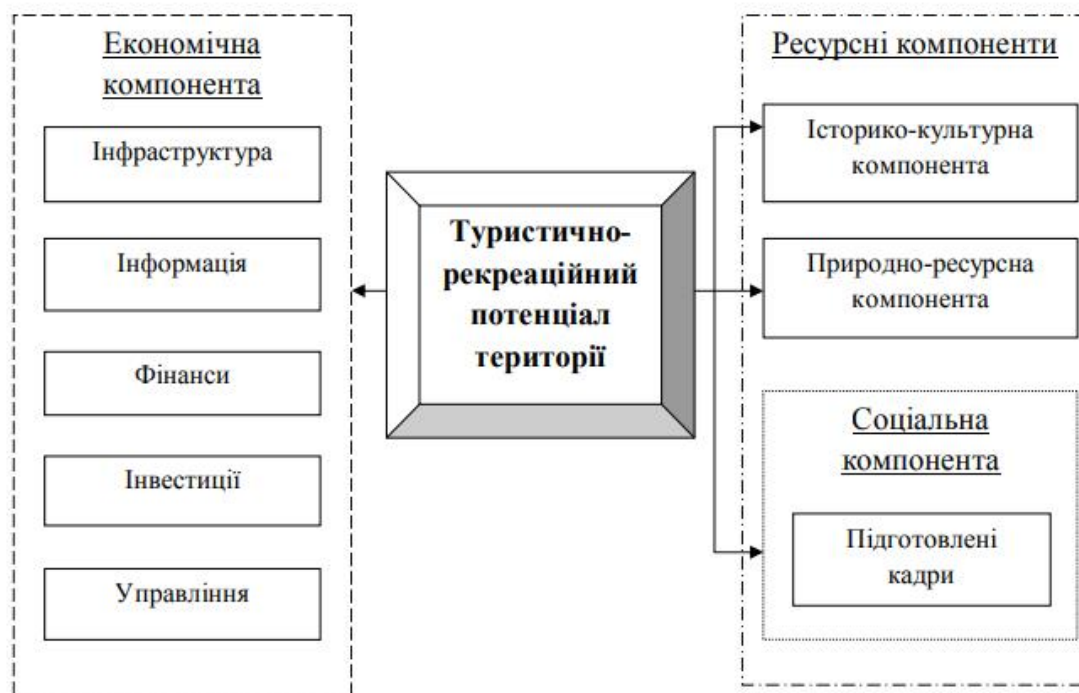

Рис. 1.1. Основні компоненти туристично-рекреаційного потенціалу території чи регіону

Джерело: [1]

Тлумачення поняття «туристично-рекреаційний потенціал» стало предметом численних наукових досліджень і здобутків у всьому світі. Свій внесок у розуміння цього поняття зробили вчені з різних дисциплін, включаючи туризмознавство, географію, економіку та екологію. Їхні підходи можуть мати дещо відмінні визначення або тлумачення цього поняття, але загалом воно охоплює низку факторів, які сприяють привабливості та придатності дестинації для відвідувачів. Ось як визначають туристично-рекреаційний потенціал території різні джерела інформації (табл. 1.1):

Таблиця 1.1 – Зміст поняття «туристично-рекреаційний потенціал території»

№ з/п	Джерело інформації	Трактування, зміст поняття
1	Всесвітня туристична організація (UNWTO)	Всесвітня туристична організація визначає туристичний потенціал як "сукупність ресурсів і умов, якими володіє країна або дестинація, що дозволяють їй приймати туристів і здійснювати туристичну діяльність". Сюди входять природні пам'ятки, культурна спадщина,

		інфраструктура, доступність та допоміжні послуги, які роблять дестинацію привабливою для туристів.
2	Географічна наукова спільнота	Географи та дослідники туризму часто наголошують на просторових та екологічних аспектах туристично-рекреаційного потенціалу. Вони можуть визначити його як поєднання фізичних особливостей, ландшафтів, клімату, біорізноманіття та рекреаційних можливостей, які роблять територію привабливою для відвідувачів. Ця перспектива розглядає географічні характеристики, які формують туристичну діяльність та досвід.
3	Економічна наукова спільнота	З економічної точки зору, туристично-рекреаційний потенціал території можна розглядати як її здатність генерувати дохід, забезпечувати зайнятість та економічний розвиток через діяльність, пов'язану з туризмом. Економісти можуть оцінити такі фактори, як ринковий попит, інвестиційні можливості, туристичну інфраструктуру та потенціал генерування доходів, щоб оцінити економічну життєздатність розвитку туризму на території.
4	Організації з управління дестинаціям и (DMO)	DMO, які відповідають за просування та управління туризмом у конкретних дестинаціях, часто визначають туристично-рекреаційний потенціал на практиці. Вони оцінюють визначні пам'ятки, засоби розміщення, транспорт, події та зручності, щоб визначити її сильні та слабкі сторони як туристичної дестинації. DMO можуть проводити маркетингові дослідження, опитування відвідувачів та оцінку дестинації, щоб визначити привабливість і конкурентоспроможність території для туризму.
5	Екологічна наукова спільнота та природоохоронні організації	Екологічні та природоохоронні організації зосереджені на оцінці сталості та впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище на певній території. Вони можуть визначати туристично-рекреаційний потенціал з точки зору здатності природних і культурних ресурсів підтримувати туризм без деградації екосистем, біорізноманіття та об'єктів культурної спадщини. Така перспектива підкреслює важливість відповідальної туристичної практики та екологічного менеджменту для максимізації довгострокових вигод від туризму.

Джерело: узагальнено і складено автором

Отже, поняття «туристично-рекреаційний потенціал» стосується притаманних території унікальних характеристик, природних та історико-культурних ресурсів, а також визначних краєзнавчих пам'яток, які роблять її привабливою для туристично-рекреаційної діяльності (рис. 1.2).

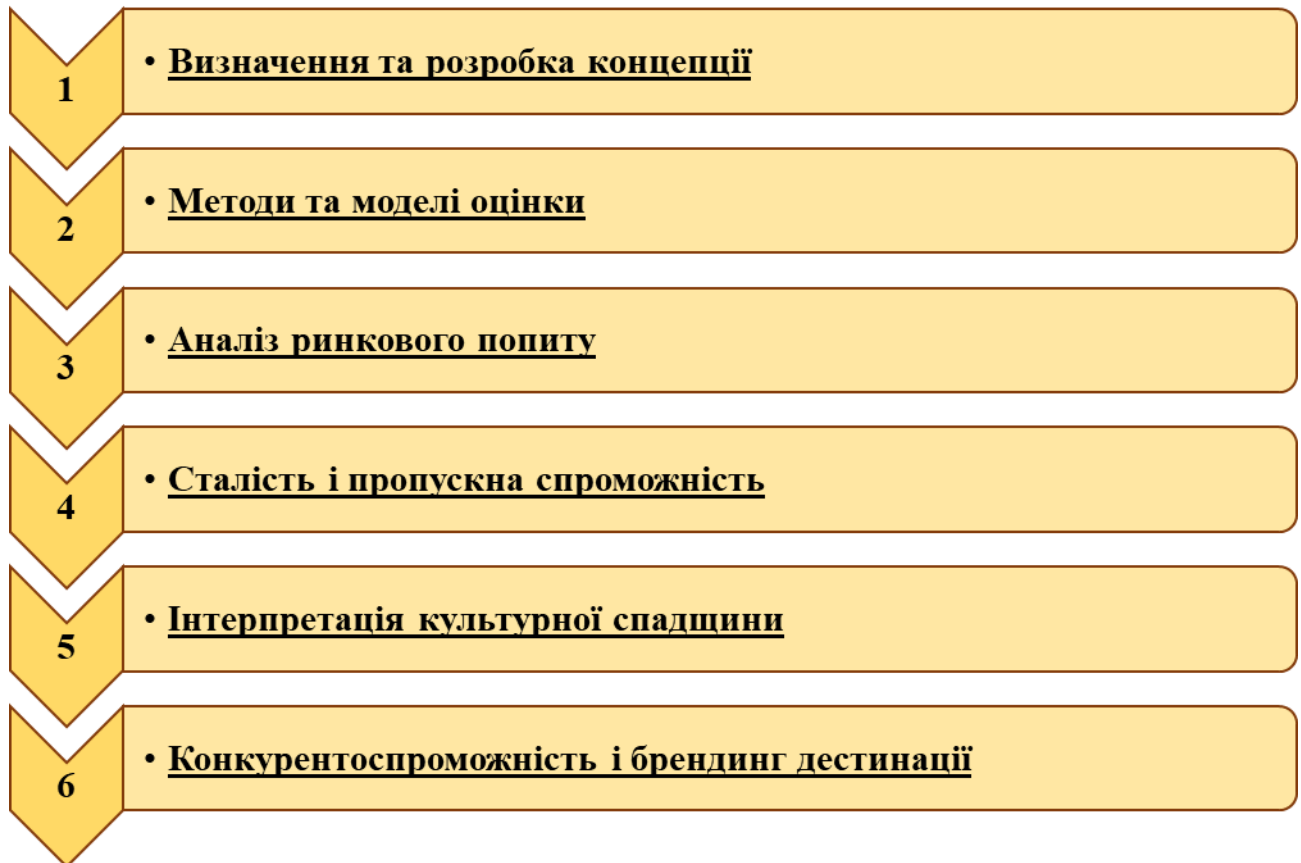

Рис. 1.2. Аналіз ключових характеристик території в контексті визначення туристично-рекреаційного потенціалу

Джерело: узагальнено і побудовано автором

Дослідники працювали над визначенням та розробкою концептуальних засад для розуміння туристично-рекреаційного потенціалу. Ці рамки часто враховують такі фактори, як природні атракції, культурна спадщина, інфраструктура, доступність та зручності для відвідувачів. Концептуалізуючи туристично-рекреаційний потенціал, науковці створюють основу для оцінки та використання активів територій для розвитку туризму [1–3].

Науковці розробили методи та моделі оцінки для вимірювання та оцінювання туристичного та рекреаційного потенціалу дестинацій. Ці методи можуть включати просторовий аналіз, картографування за допомогою ГІС (географічних інформаційних систем), оцінку пропускної спроможності та дослідження задоволеності відвідувачів. Кількісно оцінюючи потенціал

територій, дослідники допомагають політикам і зацікавленим сторонам приймати обґрунтовані рішення щодо планування та управління туризмом.

Розуміння туристичних уподобань, поведінки та ринкового попиту є важливим для інтерпретації і туристичного, і рекреаційного потенціалу. Дослідники проводять аналіз ринкового попиту за допомогою опитувань, інтерв'ю та статистичного аналізу, щоб визначити цільові ринки, нішеві сегменти та нові тенденції. Аналізуючи ринковий попит, науковці отримують уявлення про типи вражень і послуг, які можуть привабити відвідувачів до регіону.

Сталий розвиток туризму вимагає балансу між зростанням туризму та збереженням навколишнього середовища, соціальною справедливістю та економічною життєздатністю. Для оцінки екологічного та соціально-економічного впливу туристичної діяльності науковці дослідили такі поняття, як пропускна спроможність, екологічний слід та індикатори сталого туризму. Інтегруючи принципи сталого розвитку в інтерпретацію туристично-рекреаційного потенціалу, дослідники сприяють розвитку відповідальних туристичних практик та управлінню туристичними локаціями.

Об'єкти культурної спадщини відіграють значну роль у туристично-рекреаційному потенціалі регіонів. Дослідники вивчають інтерпретацію культурних ландшафтів, об'єктів нематеріальної культурної спадщини, щоб покращити враження відвідувачів та сприяти культурному обміну. Висвітлюючи значення культурної спадщини, науковці сприяють збереженню та просуванню місцевої ідентичності та традицій.

Конкурентоспроможність території залежить від здатності диференціювати та просувати на ринку унікальні атрибути таких ділянок. Науковці вивчають фактори конкурентоспроможності, включаючи брендинг, маркетингові стратегії, розробку продукту та досвід відвідувачів, щоб підвищити привабливість регіонів на світовому туристичному ринку. Аналізуючи конкурентоспроможність окремих локацій, дослідники визначають можливості для підвищення туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Загалом, поняття туристично-рекреаційного потенціалу охоплює широкий спектр факторів, включаючи природні атракції, культурну спадщину, інфраструктуру, економічні можливості та екологічну стійкість. Різні автори та організації можуть підкреслювати різні аспекти цієї концепції, виходячи зі своїх дисциплінарних поглядів, цілей та пріоритетів у розвитку та управлінні туризмом. Однак основна мета полягає в тому, щоб зрозуміти і використати притаманні території сильні сторони і можливості для підвищення її привабливості та конкурентоспроможності.

Наукові досягнення в інтерпретації поняття туристично-рекреаційного потенціалу надали цінне розуміння факторів, що формують привабливість, конкурентоспроможність та сталість територій. Інтегруючи міждисциплінарні перспективи та інноваційні методи дослідження, науковці роблять свій внесок у розробку стратегій, спрямованих на максимізацію переваг туризму та мінімізацію його негативного впливу на території та громади [1–3; 4].

Наша країна у розрізі її регіонів володіє безцінним туристично-рекреаційним потенціалом. Вона приваблює як українських туристів, так і іноземних гостей своєю природними ландшафтами, історико-культурною спадщиною, багатим фольклором, звичаями, традиціями. Основні аспекти щодо впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України будуть розглянуті далі в роботі.

1.2. Характерні особливості наукових підходів до поняття туристичної дестинації

Науковий підхід до концепції туристичних дестинацій передбачає комплексний аналіз з використанням різних теоретичних засад, емпіричних досліджень та практичних методологій. Цей підхід інтегрує погляди з географії, економіки, соціології, екології та менеджменту для розуміння динаміки, розвитку та впливу туристичних дестинацій (рис. 1.3).

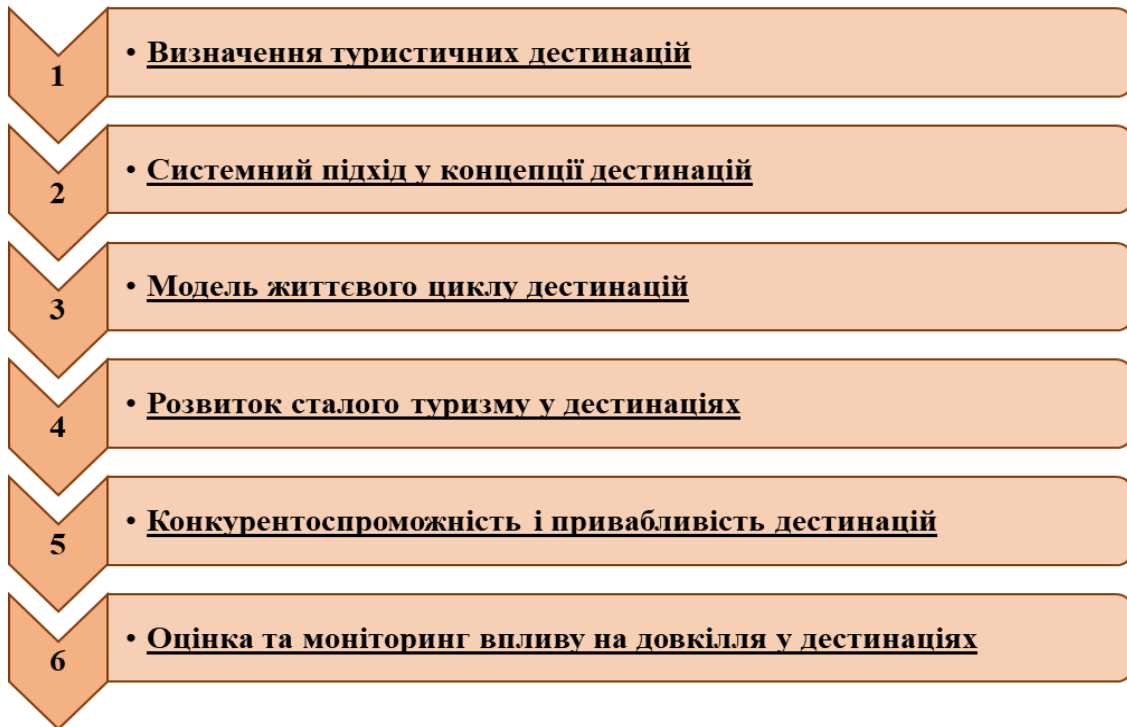

Рис. 1.3. Методологія та науковий підхід щодо концепції туристичних дестинацій

Джерело: узагальнено і побудовано автором

Що стосується визначення, то туристичні дестинації – це географічні території або місця, які приваблюють відвідувачів своїми природними, культурними, рекреаційними або історичними атрибутами. Вони характеризуються:

- атрактивністю – природні ландшафти, культурні пам'ятки, історичні місця, рекреаційна діяльність.
- інфраструктурою – проживання, транспорт, харчування та інші туристичні послуги.
- доступністю – легкістю добратися до місця призначення, включаючи транспортні мережі.
- зручностями – об'єктами та послугами, які покращують туристичний досвід (інформаційні центри для відвідувачів, медичні послуги та роздрібна торгівля).

Системний підхід розглядає дестинацію як складну, взаємопов'язану систему, що складається з різних елементів, які динамічно взаємодіють. Сюди входять:

- основні компоненти: атракції, зручності, доступність та допоміжні послуги.
- допоміжна інфраструктура: транспорт, комунікаційні мережі та комунальні послуги.
- людський фактор: місцеві громади, робоча сила та структури управління.
- зовнішні впливи: економічні тенденції, політичні чинники та глобальні туристичні потоки.

До прикладу, прибережне курортне місто може включати взаємодію між природними пляжами (атракціями), готелями і ресторанами (зручностями), дорогами і аеропортами (доступністю) і політикою місцевої влади (людськими факторами).

Модель життєвого циклу дестинації, розроблена Батлером (1980), описує еволюцію туристичної дестинації на різних етапах:

- дослідження – початкове відкриття невеликою кількістю туристів, які шукають пригод;
- залучення – місцева громада починає надавати базові послуги та об'єкти;
- розвиток – швидке зростання завдяки зовнішнім інвесторам, які розбудовують інфраструктуру;
- консолідація – зростання стабілізується, дестинація стає відомою;
- стагнація – досягнута пікова кількість відвідувачів, зростання сповільнюється;
- спад або омолодження – занепад через надмірне використання і втрату привабливості або омолодження за рахунок реінвестицій та інновацій.

Сталий туризм прагне збалансувати економічне зростання, захист довкілля та соціальну справедливість. Він включає в себе:

- екологічну сталість – мінімізація забруднення, збереження природних ресурсів та захист екосистем.
- соціально-культурну сталість – збереження культурної спадщини, підтримка місцевих традицій та забезпечення участі громади.
- економічну сталість – забезпечення довгострокових економічних вигод для дестинації та справедливий розподіл доходів між зацікавленими сторонами.

За світовий приклад можна взяти ініціативи екологічного туризму в Коста-Ріці, зосереджені на сталих практиках, які захищають біорізноманіття, водночас забезпечуючи економічні вигоди місцевим громадам.

Конкурентоспроможність і привабливість дестинації – це здатність дестинації приваблювати та задовольняти побажання туристів, що включає в себе:

- унікальні атракції – природні та історико-культурні ресурси, які диференціюють дестинацію;
- якість послуг – високі стандарти у сфері гостинності, транспорту та обслуговування відвідувачів;
- брендинг і маркетинг – ефективна промоція та позитивний імідж дестинації;
- інновації та адаптація – здатність до інновацій та адаптації до мінливих ринкових умов і туристичних уподобань.

Регулярна оцінка та моніторинг впливу туризму мають вирішальне значення для сталого управління дестинаціями. Це включає в себе:

- оцінку впливу на довкілля – оцінка потенційного впливу туристичних проектів на навколишнє середовище;
- оцінку соціального впливу – оцінка впливу на місцеві громади та культурну спадщину;
- оцінку економічного впливу – аналіз економічних вигод і витрат від туризму для дестинації.

До успішних світових прикладів можна віднести діяльність адміністрації морського парку Великого Бар'єрного рифу, яка регулярно проводить ОВНС для управління впливом туризму на екосистему рифу.

Отже, науковий підхід до концепції туристичних дестинацій передбачає цілісний аналіз різних факторів, що сприяють розвитку та сталості туристичних територій. Інтегруючи теоретичні засади, емпіричні дослідження та практичні методології, цей підхід допомагає зрозуміти складну динаміку туристичних дестинацій та розробити стратегії сталого управління ними [5].

Туристично-рекреаційний потенціал регіональних дестинацій може мати значний вплив на соціально-економічний розвиток країни, особливо в умовах глобальних викликів. Це проявляється у наступних процесах:

1) економічному зростанні – регіональні туристичні дестинації сприяють економічному зростанню, генеруючи доходи, створюючи робочі місця та стимулюючи інвестиції в інфраструктуру, послуги гостинності та суміжні галузі. Доходи від туризму можуть підтримувати місцевий бізнес, підприємців та громади, сприяючи зменшенню бідності та диверсифікації доходів.

2) надходженнях іноземної валюти – доходи від туризму в регіональних дестинаціях можуть сприяти збільшенню валютних резервів, підтримці платіжного балансу та зменшенню залежності від нестабільних секторів економіки. Валютні надходження від туризму можуть фінансувати імпорт, фінансувати проекти розвитку та посилювати стійкість національної економіки до зовнішніх шоків.

3) нових можливостях для працевлаштування – сектор туризму та гостинності в регіональних дестинаціях надає можливості працевлаштування для широкого кола осіб, включаючи персонал готелів, закладів харчування, гідів, екскурсоводів, транспортних перевізників тощо. Створення робочих місць у туристично-рекреаційній індустрії допомагає знизити рівень безробіття, посилити розвиток людського капіталу та сприяти інклюзивному вдосконаленню.

4) розвиток інфраструктури – інвестиції в туристичну інфраструктуру, таку як аеропорти, дороги, готелі, курорти та рекреаційні об'єкти, приносять користь регіональним дестинаціям та навколишнім громадам, покращуючи сполучення, доступність та якість життя. Розвиток інфраструктури також сприяє залученню інвестицій приватного сектору та стимулює економічну активність у суміжних галузях.

5) збереження природної та історико-культурної спадщини – регіональні туристичні дестинації часто можуть похвалитися унікальними природними ландшафтами, історико-культурною спадщиною, автентичними традиціями, які приваблюють відвідувачів з усього світу. Доходи від туризму можуть підтримати зусилля з охорони природи, збереження ресурсів та проекти з культурного відродження, забезпечуючи стале управління та захист культурних цінностей для майбутніх поколінь.

6) екологічна сталість – практики сталого туризму в регіональних дестинаціях сприяють збереженню навколишнього середовища, захисту біорізноманіття та управлінню природними ресурсами. Ініціативи відповідального туризму зосереджені на мінімізації негативного впливу на екосистеми, зменшенні вуглецевого сліду та просуванні екологічно чистих видів діяльності, що сприяють пом'якшенню наслідків зміни клімату та адаптації до них.

7) розширення прав і можливостей громад та соціальна інтеграція – розвиток туризму в регіональних дестинаціях може розширити можливості місцевих громад, корінних народів та маргіналізованих груп населення, надаючи можливості для підприємництва, культурного обміну та соціально-економічного розвитку. Туристичні ініціативи на рівні громад сприяють соціальній інтеграції, культурному розмаїттю та міжкультурному діалогу, зміцнюючи взаєморозуміння та повагу між відвідувачами та приймаючими громадами [6].

В умовах глобальних викликів, таких як зміна клімату, пандемії та економічна невизначеність, регіональні туристичні дестинації відіграють вирішальну роль у диверсифікації економіки, зміцненні стійкості та сприянні

сталому розвитку. Використовуючи свій туристичний та рекреаційний потенціал, країни можуть задіяти сильні сторони регіону, подолати соціально-економічну нерівність і побудувати більш інклюзивне та стале майбутнє для всіх.

1.3. Методологічні аспекти дослідження туристично-рекреаційного потенціалу дестинацій

Дослідження туристично-рекреаційного потенціалу дестинацій передбачає міждисциплінарний підхід, який інтегрує різні методологічні аспекти для оцінки, аналізу та аналізу привабливості, ресурсів і можливостей дестинації для відвідувачів. Ось деякі методологічні аспекти, які зазвичай використовуються при дослідженні туристичного та рекреаційного потенціалу (рис. 1.4):

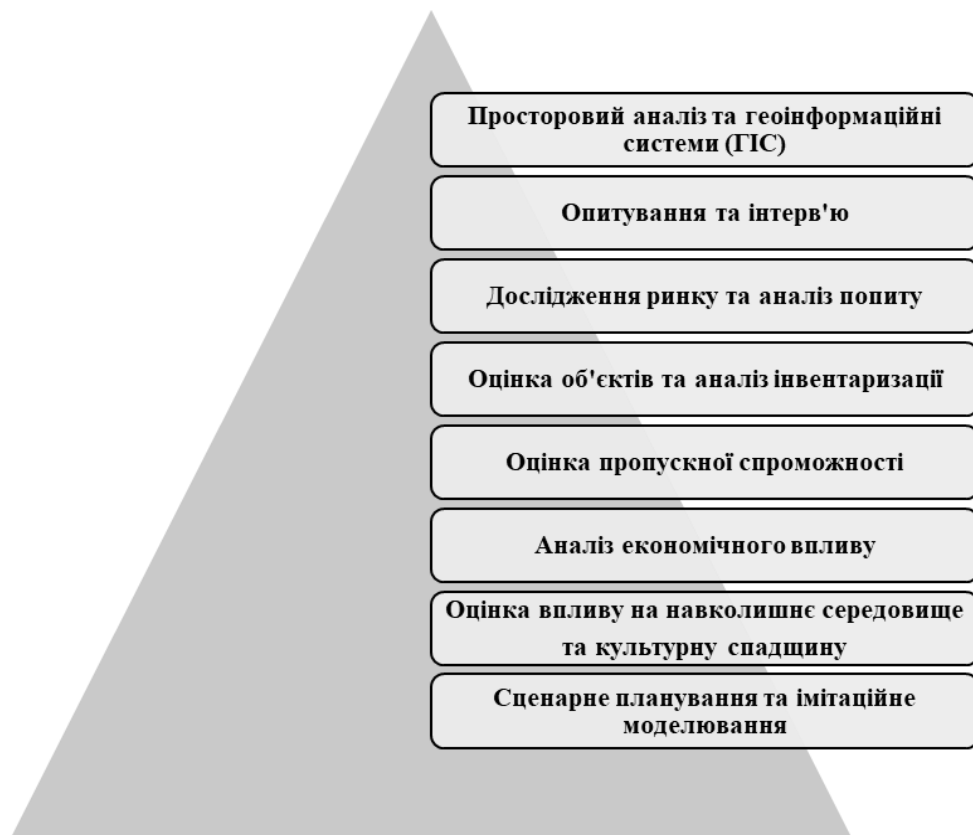

Рис. 1.4. Методологічні аспекти у контексті дослідження туристично-рекреаційного потенціалу

Джерело: узагальнено і побудовано автором

Методи просторового аналізу, включаючи ГІС-картографування та просторове моделювання, використовуються для аналізу розподілу, щільності та просторових взаємозв'язків туристичних атракцій, зручностей, інфраструктури та екологічних особливостей у межах дестинації. ГІС-технології дозволяють дослідникам візуалізувати просторові дані, визначати "гарячі точки", оцінювати доступність і здійснювати просторові запити, щоб зрозуміти просторові закономірності та динаміку туристичного і рекреаційного потенціалу.

Опитування та інтерв'ю є цінними методами збору первинних даних від туристів, мешканців та зацікавлених сторін для оцінки сприйняття, уподобань, поведінки та рівня задоволеності, пов'язаних з туристичною та рекреаційною діяльністю. Опитування можна проводити за допомогою онлайн-анкет, особистих інтерв'ю, дискусій у фокус-групах або телефонних інтерв'ю для збору кількісних і якісних даних про профілі відвідувачів, мотивацію, досвід і структуру витрат.

Методи дослідження ринку, такі як сегментація ринку, аналіз тенденцій та прогнозування попиту, застосовуються для розуміння характеристик, потреб та вподобань цільових сегментів ринку туризму та рекреаційної діяльності. Аналіз попиту оцінює ринковий потенціал, розмір, зростання і тенденції конкретних туристичних ринків, включаючи сегменти внутрішніх і міжнародних відвідувачів, для визначення ринкових можливостей і формування маркетингових стратегій [7].

Оцінка об'єктів включає польові дослідження та аналіз інвентаризації для каталогізації та оцінки природних, культурних і рекреаційних активів дестинації, включаючи пам'ятки, визначні місця, об'єкти та зручності. Інвентаризаційний аналіз визначає кількість, якість, стан і доступність туристичних ресурсів та інфраструктури, таких як засоби розміщення, транспортні мережі, рекреаційні об'єкти та послуги для відвідувачів.

Оцінка пропускної спроможності оцінює максимальний сталий рівень використання та розвитку відвідувачів, який може витримати дестинація, не спричиняючи значної деградації довкілля, соціальних потрясінь чи культурних

втратах. Дослідження пропускної здатності враховують такі фактори, як екологічна чутливість, поведінка відвідувачів, пропускна здатність інфраструктури та перспективи зацікавлених сторін, щоб інформувати про планування, управління та регулювання туризму.

Аналіз економічного впливу оцінює внесок туризму та рекреаційної діяльності в місцеву, регіональну та національну економіку через такі показники, як туристичні витрати, створення робочих місць, ефект мультиплікатора доходу та податкові надходження. Моделі "витрати-випуск", економічні мультиплікатори та методи аналізу використовуються для кількісної оцінки економічних вигод і витрат, пов'язаних з розвитком туризму та прийняттям інвестиційних рішень.

Оцінка впливу на навколишнє середовище та культуру оцінює потенційний екологічний, соціальний та культурний вплив проектів розвитку туризму та рекреації на природні екосистеми, біорізноманіття, об'єкти культурної спадщини та місцеві громади. Методології оцінки впливу на довкілля (ОВД) та оцінки впливу на культурну спадщину (ОВК) визначають потенційні ризики, заходи з пом'якшення наслідків та стратегії моніторингу для забезпечення сталого розвитку туризму та мінімізації негативних наслідків.

Методи сценарного планування та імітаційного моделювання використовуються для вивчення альтернативних майбутніх сценаріїв, тенденцій та політичних втручань, які можуть вплинути на туристичний та рекреаційний потенціал дестинацій. Вправи зі сценарного планування залучають зацікавлені сторони до спільних процесів прийняття рішень, щоб передбачити і підготуватися до потенційних змін, невизначеностей і можливостей у розвитку туризму [8].

Інтегруючи ці методологічні аспекти, дослідники можуть проводити комплексну оцінку, аналіз туристичного та рекреаційного потенціалу дестинацій, надаючи цінну інформацію для планування, управління та прийняття політичних рішень у туристичному секторі.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНАЛЬНИХ ДЕСТИНАЦІЙ НА СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

2.1. Взаємозв'язок туристично-рекреаційного потенціалу територій і соціально-економічного розвитку в Україні та світі

Туристично-рекреаційний потенціал території може суттєво впливати на її соціально-економічний розвиток. Як в Україні, так і у світі цей вплив проявляється у різних формах, включаючи економічне зростання, створення робочих місць, розвиток інфраструктури, культурний обмін та екологічну сталість. Значна залежність від туризму може зробити економіку, а відтак і соціально-економічний розвиток країни залежним і вразливим щодо глобальних економічних коливань і криз, до прикладу, таких як пандемія COVID-19 чи військові дії. Диверсифікація економічної бази може допомогти зменшити цей ризик.

Якщо звернутися до світового досвіду, то туристична індустрія є основним джерелом доходу для багатьох регіонів. Вона приносить значні валютні надходження, які можуть бути реінвестовані в місцеву економіку. За даними Всесвітньої ради з подорожей та туризму (WTTC), у 2019 році світовий туристичний сектор зробив внесок у світовий ВВП на суму \$8,9 трлн, що становить 10,4 % світового ВВП і згенерував \$1,7 трлн експортних надходжень у всьому світі, що робить його однією з найбільших категорій міжнародної торгівлі [9].

Туризм стимулює розвиток місцевих підприємств, таких як готелі, ресторани та роздрібні магазини. Ці підприємства часто закуповують товари та послуги на місцевому ринку, що додатково стимулює економіку. Наприклад, у таких країнах, як Таїланд та Іспанія, туризм робить значний внесок у ВВП через місцеву торгівлю.

Туристична галузь є трудомісткою, забезпечуючи робочі місця в різних секторах, зокрема у сфері гостинності, транспорту та екскурсійних послуг. Також, у 2019 році туристична галузь підтримала 319 мільйонів робочих місць у всьому світі, що становить 10% від загальної кількості робочих місць у світі. У Європейському Союзі у 2019 році у сфері туризму було безпосередньо зайнято 11,7 млн осіб, що становить 5,1% від загальної зайнятості в регіоні. Тільки в секторі гостинності (готелі та ресторани) у 2019 році було зайнято 144 мільйони людей у всьому світі [9; 10].

Туризм сприяє розвитку навичок серед місцевого населення. Навчальні програми з гостинності, мовних навичок та обслуговування клієнтів часто ініціюються для покращення якості послуг, тим самим підвищуючи можливості працевлаштування.

Туризм вимагає надійної інфраструктури, що призводить до розвитку аеропортів, доріг і систем громадського транспорту. Покращена інфраструктура не лише приносить користь туристам, але й підвищує якість життя мешканців. Наприклад, розширення аеропортів і доріг на Балі не лише сприяло розвитку туризму, але й покращило місцеве транспортне сполучення. У 2019 році інвестиції в інфраструктуру туризму та подорожей у світі склали 948 мільярдів доларів, що становить 4,3% від загального обсягу інвестицій.

В Іспанії, одній з провідних туристичних дестинацій світу, уряд інвестував понад 2 млрд євро в туристичну інфраструктуру у 2019 році, покращуючи транспорт, житло та атракції. Інвестиції в комунальні послуги, такі як водопостачання, каналізація та утилізація відходів, часто стимулюються туризмом. Такий розвиток інфраструктури забезпечує кращий рівень життя для місцевих громад.

Туризм сприяє культурному обміну, дозволяючи туристам відчувати і оцінити місцеві традиції, ремесла та спадщину. Це може призвести до більшого культурного взаєморозуміння та глобальної гармонії.

Доходи від туризму можуть бути спрямовані на збереження об'єктів культурної спадщини та традицій. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО часто

використовують кошти від туризму для підтримки та відновлення історичних пам'яток, забезпечуючи їх збереження для майбутніх поколінь. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО часто використовують доходи від туризму для утримання та збереження. Наприклад, Галапагоські острови в Еквадорі щорічно приносять мільйони доларів від туризму, які йдуть на фінансування заходів зі збереження. В Італії дохід від туризму на таких історичних об'єктах, як Колізей у Римі, перевищив 50 мільйонів євро у 2019 році, підтримуючи поточні реставраційні проєкти [9–11].

Екотуризм і природничий туризм сприяють збереженню навколишнього середовища. Національні парки та природоохоронні території часто покладаються на доходи від туризму для утримання та збереження об'єктів. Коста-Ріка, лідер у сфері екотуризму, у 2019-2020 рр. отримала приблизно 3,9 млрд доларів США від туризму, значна частина яких була реінвестована в національні парки та природоохоронні заходи. У Новій Зеландії екотуризм, зокрема відвідування природоохоронних територій, приніс економіці 12,9 мільярда новозеландських доларів у 2019 році.

Туризм заохочує впровадження сталих практик, таких як зменшення відходів, енергоефективність та використання відновлюваних ресурсів. Зелені сертифікати для готелів і туристичних операторів сприяють впровадженню екологічно чистих практик.

Хоча туризм приносить численні вигоди, він також створює виклики, які необхідно вирішувати для забезпечення сталого розвитку:

Надмірний розвиток туризму може призвести до шкоди довкіллю, наприклад, руйнування середовища існування, забруднення та виснаження природних ресурсів. Практики та правила сталого туризму мають важливе значення для пом'якшення цих наслідків. Венеція, Італія, прийняла 5,5 млн туристів у 2019 році, що призвело до значного зносу інфраструктури та культурної спадщини міста. Відтоді місто запровадило заходи для контролю потоку туристів та захисту навколишнього середовища.

У Таїланді закриття бухти Майя (відомої за фільмом "Пляж") для туристів у 2018 році стало відповіддю на серйозну деградацію навколишнього середовища, спричинену надмірним туризмом. Бухта повинна знову відкритися з новими правилами для захисту її екосистеми.

Туристично-рекреаційний потенціал території може суттєво впливати на її соціально-економічний розвиток. Приносячи дохід, створюючи робочі місця та сприяючи розвитку інфраструктури, туризм може підвищити якість життя місцевого населення. Однак, для пом'якшення негативних наслідків і забезпечення позитивного внеску туризму в довгостроковий розвиток регіону необхідні стали практики та ретельне управління [9–11; 12].

Що стосується України, Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ) дослідило динаміку податкових надходжень в бюджет від засобів розміщення у розрізі областей за 1-ий квартал 2023 р. (рис. 2.1) [13]

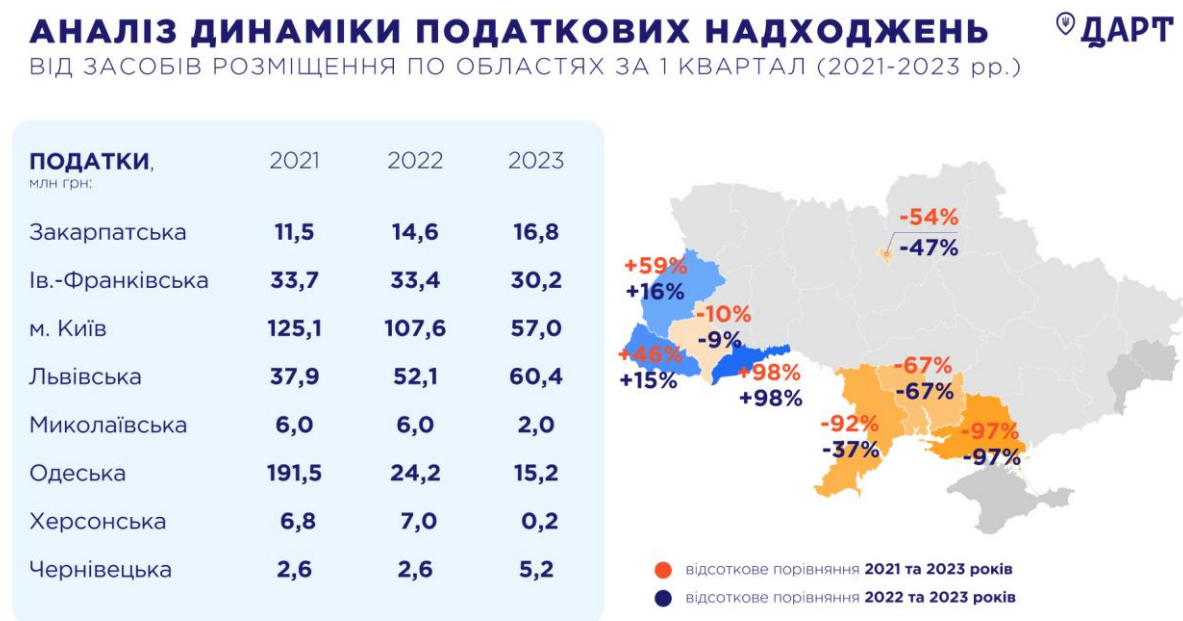

Рис. 2.1. Аналіз динаміки податкових надходжень в Україні (2021–2023)
Джерело: [13]

Зростання податкових надходжень за січень-березень 2023-го було зафіксовано у 10-ох регіонах нашої країни (рис. 2.2) [13].

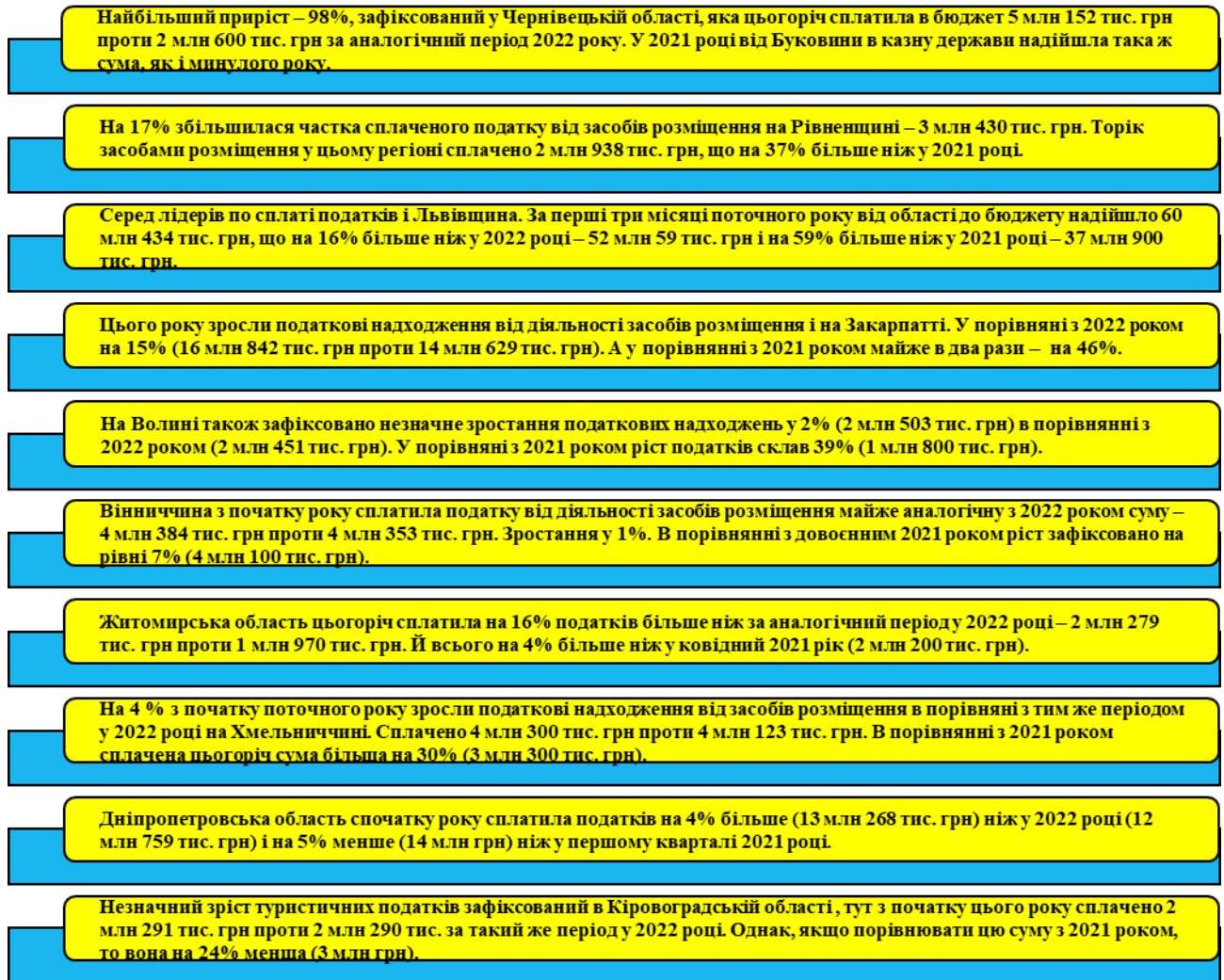

Рис. 2.2. Інфографіка регіонів, де відбулося зростання податкових надходжень за січень-березень 2023 р.

Джерело: узагальнено і побудовано автором

Як би не було прикро констатувати той факт, але найсуттєвіший спад податкових надходжень до державного бюджету України від туристичної галузі очікувано зафіксовано у 6-ти наших регіонах, котрі, на жаль, перебувають у зоні активних і жорстоких бойових дій (рис. 2.3).

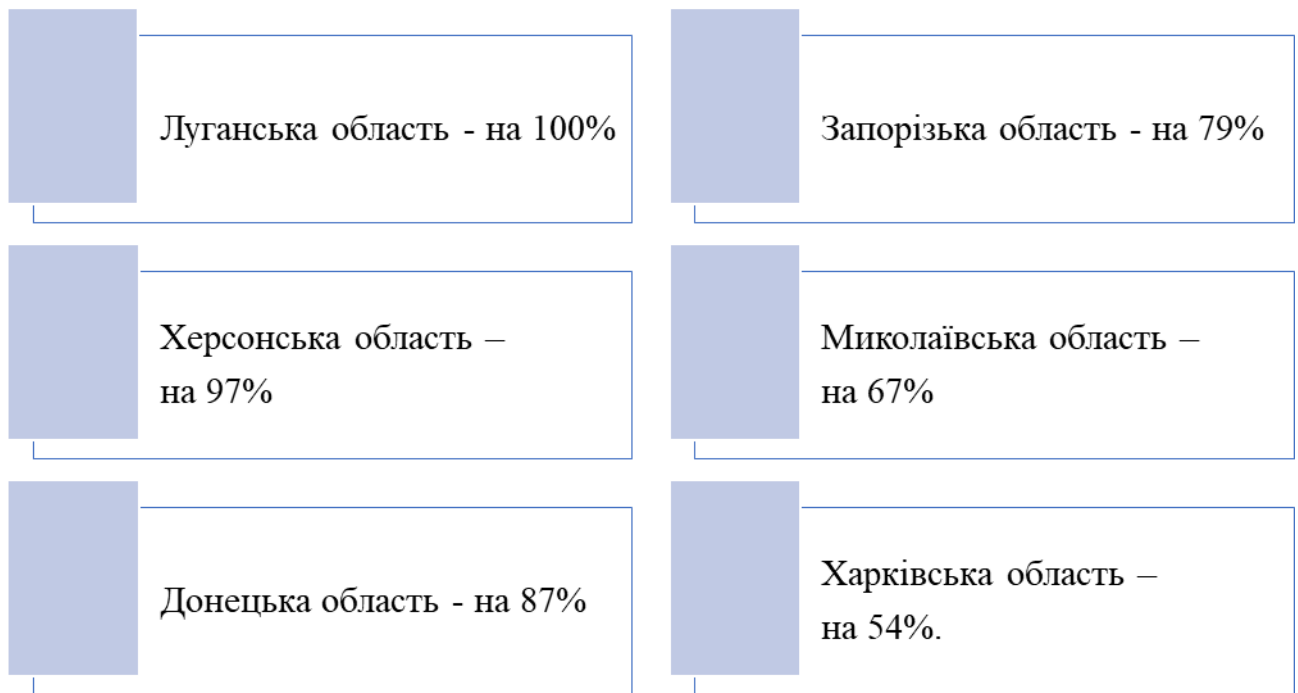

Рис. 2.3. Регіони, де відбувся спад туристичних податкових надходжень до державного бюджету України внаслідок російсько-української війни

Джерело: узагальнено і побудовано автором

Також, значний кількісний спад щодо прибутків задокументований і в Одеській області. До слова, за перші три місяці 2023 року закладами розміщення у цьому туристично-курортному регіоні сплачено податків на аж 37 % менше (15 млн 239 тис. грн) ніж торік за аналогічний період (24 млн 195 тис. грн). До порівняння з 2021-им роком, податкові вливання від туристично-рекреаційної індустрії в цьому курортному регіоні зазнали значного падіння (на 92%) [13].

Зменшення кількості податків помічено і в Західному регіоні – на Тернопільщині та Івано-Франківщині. Зокрема, Тернопільська область з початку 2023 року сплатила до бюджету країни туристичних податків у сумі 3 млн 120 тис. грн, а це на 23% менше, ніж саме у цей же період 2022-го (тоді сума становила 4 млн 32 тис. грн). До порівняння з 2021 роком, сума туристичних податків зменшилися лише на 5 %, тобто на 3 млн 300 тис. грн.

На Передкарпатті зниження доволі незначне, усього на 30 млн 239 тис. грн 2023-го у порівнянні з 33 млн 379 тис., тобто на 9%. У 2022 році цей показник становив 10% в порівнянні з 2021-им (33 млн 700 тис. грн).

Спад зафіксований також і в Чернігівській області та на Сумщині. Подано інформацію, що за січень-лютий 2023 року готельними комплексами та іншими закладами розміщення на Чернігівщині сплачено податків менше на 33% (у коштах – це 1 млн 731 тис. грн) ніж у 2022 році (у коштах – 2 млн 589 тис. грн), а порівнянні з 2021 роком ці прибутки зменшилися більш ніж на 50 % (3 млн 500 тис. грн) [13].

У Сумській області, у 2023-му, спад податкових надходжень від туризму складає 16% (1 млн 339 тис. грн) в порівнянні з минулим 2022 роком (1 млн 592 тис. грн) і аж на 30% – з 2021 роком (1 млн 900 тис. грн).

Також, за цей рік про спад туристичного збору говорять і в Полтавській області. Тут зафіксовані показники в межах 8% в порівнянні з 2022 роком і всього на 2% в порівнянні з 2021 роком.

Черкаська область теж сплатила до бюджету України туристичного податку менше на 13% на початку 2023 року (3 млн 262 тис. грн) ніж у саме цей період 2022 року (тоді сума становила 3 млн 731 тис. грн). Проте, якщо порівнювати з 2021им, податкові доходи в регіоні збільшилися на 5 % [13].

І в Київській області, у 2023-му, також зафіксоване зниження податків від закладів розміщення. Так, за січень-березень 2023-го, від регіону поступило до бюджету держави 13 млн 953 тис. грн, а це на 15% менше, ніж за аналогічний період у 2022-му, коли там надійшло 16 млн 418 тис. грн. До порівняння з 2021-им ця сума зросла усього на 1 % (13 млн 800 тис. грн).

До слова, власне у столиці вказано щодо спаду податкових надходжень від туристичної індустрії у 2023-му (56 млн 974 тис. грн) в порівнянні з 2022-им (це 107 млн 629 тис. грн), це складає 47%, в порівнянні з 2021-им (125 млн 100 тис. грн) – 54% [13].

Туристична індустрія і рекреаційна діяльність потужно сприяють значному соціально-економічному розвитку, генеруючи доходи, створюючи

робочі місця та стимулюючи розвиток усієї інфраструктури. Однак дуже важливо збалансувати зростання туризму зі сталими практиками захисту культурної спадщини та довкілля. Наведені цифри ілюструють значний вплив туризму та підкреслюють важливість стратегічного планування та сталого управління в цьому секторі.

2.2. SWOT- і PEST-аналізи впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України

SWOT-аналіз – це інструмент стратегічного планування, який допомагає організаціям визначити свої сильні та слабкі сторони, можливості та загрози. У секторі туризму та рекреації використання SWOT-аналізу може забезпечити кілька значних переваг, які можуть покращити процес прийняття стратегічних рішень та підвищити загальну ефективність діяльності [14].

Щодо комплексного розуміння внутрішніх можливостей та обмежень, то SWOT-аналіз допомагає туристичним організаціям визнати свої унікальні сильні сторони, такі як високоякісний сервіс, стратегічне розташування, культурна спадщина або природна краса. Ці сильні сторони можна використовувати для залучення більшої кількості туристів і створення конкурентних переваг.

Ідентифікація слабких сторін це та перевага, що дозволяє організаціям визначити внутрішні слабкі сторони, які потребують покращення, такі як погана інфраструктура, обмежений маркетинговий бюджет або нестача кваліфікованого персоналу. Усунення цих недоліків може допомогти підвищити якість послуг і задоволеність відвідувачів.

SWOT-аналіз допомагає визначити зовнішні можливості, такі як ринки, що розвиваються, тенденції в екотуризмі, державні стимули або партнерства з іншими суб'єктами туристичної діяльності. Використання цих можливостей може сприяти зростанню та інноваціям. Зростаючий інтерес до сталого туризму створює можливості для розробки екологічних турів і засобів розміщення.

Поінформованість про загрози допомагає розпізнавати зовнішні загрози, такі як економічні спади, політична нестабільність, стихійні лиха або конкурентний тиск. Розуміння цих загроз дозволяє розробити плани на випадок надзвичайних ситуацій та стратегії зменшення ризиків.

Щодо стратегічного планування та прийняття рішень, то SWOT-аналіз забезпечує структуровану основу для розробки стратегій, які відповідають сильним сторонам і можливостям організації, а також враховують її слабкі сторони і загрози. Це гарантує, що стратегічні рішення будуть добре обґрунтованими та цілеспрямованими.

Визначаючи ключові сфери, які потребують уваги, SWOT-аналіз допомагає ефективно розподілити ресурси. Це гарантує, що інвестиції та зусилля будуть спрямовані на ініціативи, які пропонують найбільшу потенційну віддачу [14].

До прикладу, регіональна рада з туризму може вирішити виділити більше коштів на цифровий маркетинг, якщо SWOT-аналіз виявить сильну присутність в Інтернеті як значну перевагу і можливість для зростання.

Щодо покращення комунікації та залучення зацікавлених сторін, то представлення результатів SWOT-аналізу зацікавленим сторонам, зокрема працівникам, інвесторам і членам громади, підвищує прозорість і сприяє спільному розумінню стратегічного напрямку розвитку організації.

SWOT-аналіз може слугувати базовою лінією для моніторингу та оцінки ефективності стратегій у часі. Періодично переглядаючи SWOT-аналіз, організації можуть оцінювати прогрес і вносити необхідні корективи.

SWOT-аналіз є цінним інструментом у секторі туризму та рекреації, пропонуючи структурований підхід до розуміння внутрішніх і зовнішніх факторів, які впливають на організацію. Він допомагає у стратегічному плануванні, управлінні ресурсами, залученні зацікавлених сторін та моніторингу ефективності. Систематично визначаючи сильні та слабкі сторони, можливості та загрози, туристичні організації можуть приймати більш

обґрунтовані рішення, адаптуватися до мінливого середовища та підвищувати свою загальну конкурентоспроможність і стійкість [14].

Отже, SWOT-аналіз фокусується на впливі туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України в умовах глобальних викликів (табл. 2.1):

Таблиця 2.1 – SWOT-аналіз щодо впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Україна може похвалитися різноманітною культурною та історичною спадщиною, включаючи об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО, традиційні фестивалі та історичні пам'ятки, що приваблює туристів і рекреантів з усього світу. ➤ Різноманітні ландшафти країни, включаючи Карпатські гори, узбережжя Чорного моря та мальовничу сільську місцевість, пропонують можливості для відпочинку на свіжому повітрі та екологічного туризму. ➤ Стратегічне розташування України у центрі Європи позиціонує її як привабливу туристичну дестинацію для міжнародних мандрівників і транзитного туризму, сприяючи культурному обміну та транскордонному співробітництву. ➤ Інвестиції в туристичну інфраструктуру, включаючи транспортні мережі, заклади розміщення та туристичні атракції, підтримують розвиток туристичних послуг та покращують враження відвідувачів. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Політична нестабільність, геополітична напруженість та воєнні дії в окремих регіонах України створюють ризики для розвитку туризму, впливаючи на сприйняття безпеки та відлякуючи потенційних відвідувачів. ➤ Недостатньо розвинена інфраструктура, зокрема транспортна, розміщення та туристичні об'єкти, у деяких регіонах обмежує доступність та стримує розвиток туризму за межами великих міст. ➤ Недостатні маркетингові та промоційні зусилля, спрямовані на демонстрацію туристичного потенціалу України на міжнародній арені, можуть призвести до низького рівня поінформованості та видимості серед міжнародних мандрівників. ➤ Складні адміністративні процедури, візові вимоги та регуляторні бар'єри для туристів та інвесторів можуть перешкоджати легкості подорожей та розвитку туристичного бізнесу в Україні.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Україна має можливість урізноманітнити свої туристичні продукти, просуваючи нішеві сегменти, такі як культурний туризм, кулінарний туризм, пригодницький туризм та сільський туризм, що задовольняють різні інтереси мандрівників. ➤ Впровадження практик сталого туризму, включаючи екологічні ініціативи, туристичні проекти на базі громад та зусилля зі збереження спадщини, може привабити 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Виникнення пандемій та криз у сфері охорони здоров'я, таких як COVID-19, створює значні загрози для відновлення та стійкості туризму, що призводить до обмежень на подорожі, зниження попиту та втрат доходів. ➤ Загрози безпеці, російсько-українська війна, терористичні акти та проблеми з безпекою в окремих регіонах України можуть відлякувати туристів та інвесторів, впливаючи на конкурентоспроможність та

<p>відповідальних мандрівників та підтримати місцеві засоби до існування.</p> <p>➤ Використання цифрових технологій та онлайн-платформ для маркетингу дестинацій, віртуальних турів та послуг з бронювання подорожей може підвищити впізнаваність та доступність України на світовому туристичному ринку.</p> <p>➤ Зміцнення партнерства з міжнародними організаціями, сусідніми країнами та зацікавленими сторонами у сфері туризму може сприяти транскордонним туристичним ініціативам, спільним маркетинговим кампаніям та можливостям обміну знаннями.</p>	<p>імідж дестинації.</p> <p>➤ Економічні спади, коливання валютних курсів та фінансова нестабільність можуть вплинути на споживчі витрати, туристичні бюджети та інвестиційну довіру до туристичного сектору.</p> <p>➤ Небезпеки, пов'язані з кліматом, включаючи стихійні лиха, екстремальні погодні явища та погіршення стану довкілля, створюють ризики для туристичної інфраструктури, природних пам'яток та прибережних територій, впливаючи на враження відвідувачів та сталий розвиток дестинації.</p>
--	---

Джерело: узагальнено і складено автором

Цей SWOT-аналіз висвітлює сильні та слабкі сторони, можливості та загрози, пов'язані з впливом туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України в умовах глобальних викликів. Врахування цих факторів вимагає стратегічного планування, співпраці та зусиль з розбудови стійкості для розкриття повного потенціалу туристичного сектору України та сприяння сталому зростанню.

PEST-аналіз розглядає політичні, економічні, соціальні та технологічні фактори, які впливають на вплив туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України в контексті глобальних викликів (табл. 2.2):

Таблиця 2.2 – PEST-аналіз факторів щодо впливу туристично-рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій на соціально-економічний розвиток України

Політичні фактори	Економічні фактори
<p>➤ Державна політика та нормативно-правові акти щодо розвитку туризму, інвестицій в інфраструктуру, збереження довкілля та заходів безпеки впливають на привабливість і конкурентоспроможність регіональних дестинацій.</p> <p>➤ Геополітична напруженість, військові конфлікти та територіальні суперечки в</p>	<p>➤ Загальні економічні показники України, темпи зростання ВВП та рівень доходів впливають на внутрішній та міжнародний туристичний попит, структуру споживчих витрат та інвестиційні потоки в туристичному секторі.</p> <p>➤ Обмінні курси валют та їх коливання впливають на доступність подорожей для</p>

<p>окремих регіонах України можуть впливати на туристичні потоки, сприйняття безпеки та імідж дестинації, впливаючи на рішення відвідувачів та інвестиційну довіру.</p> <p>➤ Двосторонні та багатосторонні угоди, дипломатичні відносини та візова політика з сусідніми країнами та міжнародними партнерами формують транскордонне туристичне співробітництво, доступ до ринків та маркетингові зусилля дестинації.</p>	<p>міжнародних туристів, впливаючи на надходження від в'їзного туризму, валютні надходження та конкурентоспроможність українських туристичних продуктів.</p> <p>➤ Структура туристичних витрат, включаючи транспорт, проживання, харчування, шопінг та розваги, сприяє розвитку місцевої економіки, створенню робочих місць та отриманню доходів у регіональних дестинаціях.</p>
Соціальні чинники	Технологічні фактори
<p>➤ Багата культурна спадщина, традиції та розмаїття України приваблюють культурних туристів та ентузіастів, що сприяє культурному обміну, взаєморозумінню та взаємоповазі між відвідувачами та приймаючими громадами.</p> <p>➤ Демографічні зрушення, включаючи старіння населення, урбанізацію та зміну способу життя, впливають на вподобання щодо подорожей, розміщення та попит на туристичні продукти в регіональних дестинаціях.</p> <p>➤ Соціальні цінності, ставлення і тенденції способу життя, такі як екологічна свідомість, здоров'я і благополуччя, а також експериментальні подорожі, формують поведінку і очікування споживачів на туристичному ринку, стимулюючи попит на сталі та автентичні враження.</p>	<p>➤ Технологічні досягнення, включаючи платформи онлайн-бронювання, мобільні додатки, віртуальну реальність і соціальні мережі, революціонізують ландшафт туристичної індустрії, вдосконалюючи стратегії маркетингу, дистрибуції та залучення клієнтів.</p> <p>➤ Ініціативи електронного туризму та цифрові маркетингові кампанії використовують технологічні платформи та аналітику даних для просування українських туристичних продуктів, охоплення нішевих ринків та ефективного виходу на глобальну аудиторію.</p> <p>➤ Рішення з розумного управління дестинаціями, такі як раціональні транспортні системи, моніторинг дестинацій та інструменти управління відвідувачами, оптимізують розподіл ресурсів, покращують досвід відвідувачів та підвищують конкурентоспроможність дестинацій.</p>

Джерело: узагальнено і складено автором

Розглядаючи ці політичні, економічні, соціальні та технологічні фактори в рамках PEST-аналізу, політики, зацікавлені сторони в галузі туризму та менеджери дестинацій можуть визначити можливості, вирішити проблеми та розробити стратегії для використання туристичного та рекреаційного потенціалу регіональних дестинацій для сталого соціально-економічного розвитку в Україні в умовах глобальних викликів.

2.3. Роль регіональних дестинацій як «туристичних магнітів» на території України

Туристичні дестинації можуть стати «туристичними магнітами» за певних умов, які підвищують їхню привабливість, доступність та загальний досвід відвідувачів. Ці умови охоплюють різноманітні фактори, включаючи природну спадщину, культурне значення, інфраструктуру, маркетинг та сталі практики. Ось ключові умови, за яких туристичні дестинації можуть стати туристичними магнітами (рис. 2.4):

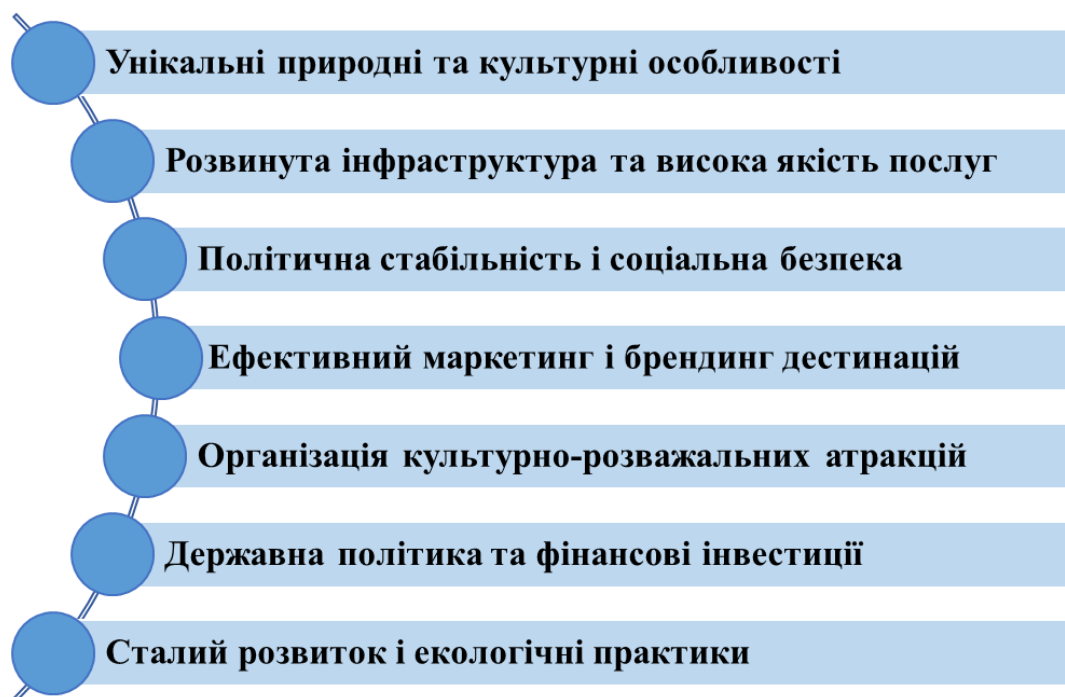

Рис. 2.4. Переваги дестинацій – «туристичних магнітів» на території України

Джерело: узагальнено і побудовано автором

1. Унікальні природні та культурні особливості, до котрих відносяться природні ресурси (клімато-терапевтичні, орографічні, водні, лісові, бальнеологічні, спелеологічні), багата історія та об'єкти культурної спадщини, зокрема Світової спадщини ЮНЕСКО, часто є основними щодо вибору туристичної дестинації та приваблюють велику кількість відвідувачів.

2. Розвинута інфраструктура і висока якість послуг, доступність через аеропорти, дороги та громадський транспорт, набувають вирішального значення на сучасному етапі розвитку суспільства. Перевагу мають місця, до яких легко

дістатися, наприклад, великі міста з міжнародними аеропортами. Широкий вибір варіантів розміщення, від розкішних готелів до бюджетних хостелів, а також ресторани, магазини та інші туристичні послуги сприяють великій кількості відвідувачів. Високі стандарти обслуговування клієнтів у готелях, ресторанах та туристичних атракціях сприяють позитивному досвіду відвідувачів.

3. Політична стабільність і соціальна безпека відіграє не меншу роль, ніж попередні умови. Країни та регіони зі стабільним політичним середовищем є більш привабливими для туристів. Занепокоєння щодо безпеки може суттєво стримувати відвідувачів.

4. Ефективний маркетинг і брендинг дестинацій є важливою складовою її розвитку. Успішні маркетингові кампанії, які підкреслюють унікальні аспекти дестинації, можуть привернути міжнародну увагу. Створення сильного, позитивного іміджу бренду за допомогою послідовних повідомлень і візуальних образів допомагає дестинації виділитися на тлі інших. Наявність туристичних інформаційних центрів, багатомовних путівників та онлайн-ресурсів допомагає туристам зорієнтуватися і повніше насолодитися дестинацією.

5. Організація культурно-розважальних атракцій, таких як проведення міжнародних подій, фестивалів та культурних заходів, може привабити туристів. Пропозиція різноманітних розваг, таких як екстремальні види спорту, тематичні парки та оздоровчі центри, може зробити дестинацію більш привабливою.

6. Державна політика та фінансові інвестиції, включаючи спрощення візового режиму, інвестиції в туристичну інфраструктуру та промоційні ініціативи, є надзвичайно важливими. Наприклад, Шенгенська віза полегшила туристам подорожі багатьма європейськими країнами. Державні та приватні інвестиції в туристичну інфраструктуру та послуги покращують загальний досвід та спроможність приймати туристів. Залучення місцевих громад до розвитку туризму забезпечує розподіл вигод від туризму, а також повагу та збереження культурної спадщини.

7. Сталий розвиток і екологічні практики є вкрай важливими ініціативами у контексті глобалізації. Впровадження практик сталого туризму допомагає

зберегти навколишнє середовище та культурну спадщину, що, в свою чергу, підтримує привабливість дестинації. Екотуризм та природоохоронні заходи стають все більш важливими для туристів.

В Україні є кілька регіонів, які користуються популярністю як серед українців, так і в міжнародних туристів завдяки своїм культурним, історичним, природним та рекреаційним пам'яткам. Наразі проаналізуємо з точки зору розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Чернівецьку область, котра, за крайніми даними на 14.05.2024, входить у трійку адміністративних областей всієї України, де зафіксовані найвищі показники приросту податків від туризму. Отож, на Буковині, у 2023 році туристичний збір склав 3,3 млн. грн., що втричі більше за показники, котрі фіксувалися у 2021 року. А загалом, податкових надходжень від туристично-рекреаційної сфери Чернівеччини минулого року досягнула показників майже 30 млн гривень. А це на 60% вищі дані, ніж у 2021 році [13–15].

На думку керівництва Чернівецької ОВА, це дуже позитивна динаміка, котра вказує на значне підвищення рівня туристичної привабливості цього регіону, попри воєнний стан. Це відіграє вагомий роль у контексті загального розвитку Буковини, але й задля підтримки ЗСУ. Адже, на думку місцевої влади (і це справедливо), чим стрімкіше розвивається певна галузь, зокрема, і туристично-рекреаційна сфера, тим більше від неї надходить податків — тим масштабнішим є внесок Чернівецької області в українську перемогу.

Для майбутнього розвитку туристично-рекреаційної індустрії на Буковині є всі сприятливі передумови. Відтак, за останніми даними, на державному обліку перебувають майже 1800 пам'яток культурної спадщини: археології – 467, історії – 534, містобудування та архітектури – 694, монументального мистецтва – 76, музеїв – 147.

Для поціновувачів активних видів туристично-рекреаційної діяльності, в Чернівецькій області створено 39 промаркованих маршрутів, які головним чином проходять як територією Буковинсько-Покутських Карпат, так і схилами Дністра [14–15].

Зараз тривають організаційні роботи щодо створення нового водного маршруту річкою Дністер, який влада планує незабаром презентувати.

Також, найпривабливішими локаціями для туристів і рекреантів є і колишня радіолокаційна станція Памір на горі Томнатик, мальовниче гірське озеро «Буковинське око», Смугарські водоспади та Дністровський каньйон.

В області активно розвивається і спелеотуризм. Тут знаходяться майже 130 різних печер. Цьогоріч заплановано екскурсії в печеру «Буковинка», протяжність котрої орієнтовно 5,5 км.

На теренах Чернівецької області створено три національні природні парки: НПП «Вижницький», НПП «Черемоський» та НПП «Хотинський», які, крім іншого, надають туристично-рекреаційні послуги. Отож, на Буковині для вибагливий смак кожного туриста знайдеться улюблена і незабутня локація, а для туристичних операторів і турфірм – своя окрема ніша на ринку туристично-рекреаційних послуг країни (рис. 2.5, табл. 2.3) [16].

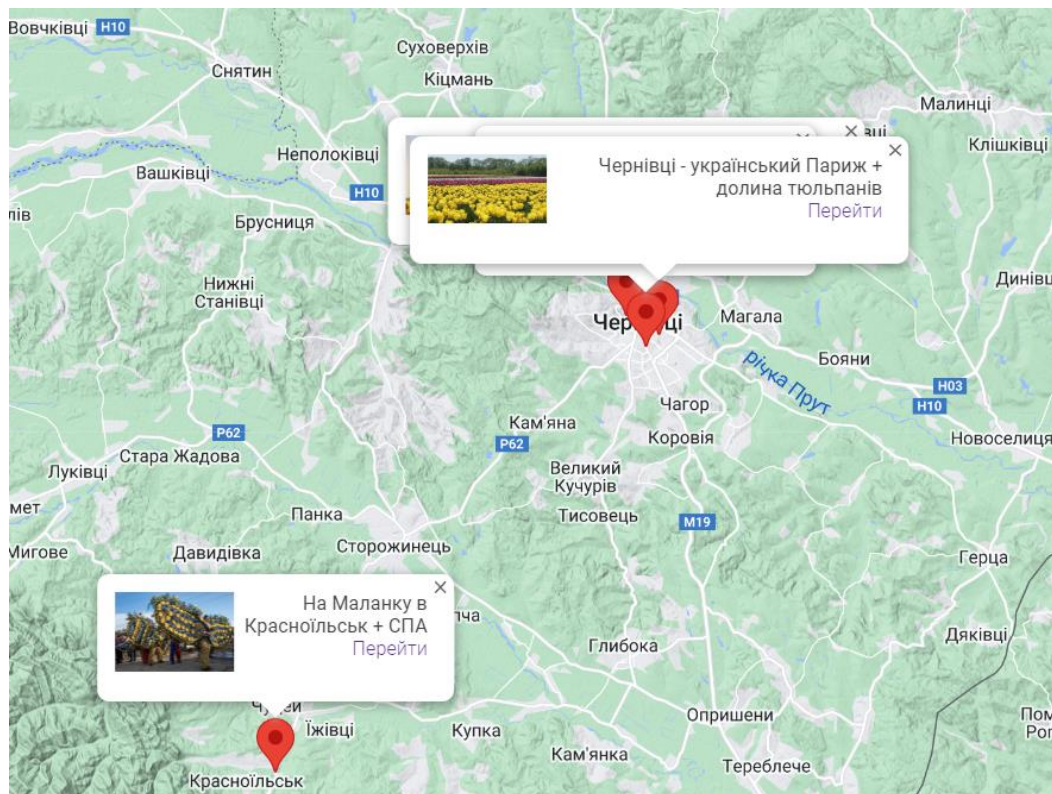

Рис. 2.5. Картоschema Чернівецької області з локаціями найпопулярніших турів

Джерело: [16]

Таблиця 2.3 – Найпопулярніші тури-бестселери туроператора «Відвідай» до Чернівецької області

Назва туру	Основні характеристики та короткий опис туру
<p>Одноденний тур «Квітуча Буковина: Чернівці та долина тюльпанів» [16]</p>	<p>Початок туру: Львів (виїзд о 07:00) або Івано-Франківськ (виїзд о 09:30) – Мамаївці (огляд місцевої долини тюльпанів) – Чернівці (обід, екскурсія Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича та містом Чернівці) – Івано-Франківськ (повернення о 21:00) або Львів (повернення о 23:00).</p>
<p>Дводенний тур «Чернівці – український Париж» [16]</p>	<p>1-ий день: Львів (виїзд о 08:00) або Івано-Франківськ (виїзд о 10:30) – Чернівці (екскурсія Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича і містом Чернівці, далі – обід, дозвілля та вечеря) – Чернівецький район (поселення в готельний комплекс о 21:30). 2-ий день: Чернівецький район (сніданок і виїзд о 08:40) – Топорівці (огляд релігійних об'єктів) – Садгора (синагога) – Лужани (церква) – Чортория (екскурсія до музею Івана Миколайчука) – Вашківці (обід, майстер-клас із виготовлення масок) – Івано-Франківськ (повернення о 20:00) / Львів (повернення о 22:30).</p>

Триденний тур «Кам'янець-Подільський, Чернівці та Бакота» [16]

1-ий день: виїзд зі Львова о 08:00 чи Івано-Франківська о 10:30 – Чернівці (обід, екскурсія Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича, містом Чернівці та вечеря) – Кам'янець-Подільський (поселення в готельний комплекс).

2-ий день: сніданок і виїзд о 08:00 – Кам'янець-Подільський (екскурсія старим містом та огляд фортеці, обід) – Бакота (огляд наскельного монастиря) – Кам'янець-Подільський (поселення в готельний комплекс).

3-ий день: сніданок і виїзд о 07:00 – круїз по каньйону Дністра – Хотин (екскурсія фортецею) – Кривче (обід) – Більче-Золоте (огляд печери Вертеба) – Тернопіль, повернення о 20:00 – Львів, повернення о 22:00.

Джерело: узагальнено і складено автором за [16]

Отож, практично в усіх регіонах України є своєрідні туристичні особливості, котрі можуть привертати увагу відвідувачів завдяки своїй різноманітній культурній спадщині, природній красі, історичним пам'яткам та рекреаційним можливостям. У поєднанні ці елементи пропонують туристам багатий і різноманітний досвід, що робить Україну привабливою дестинацією для туризму та рекреації. Тому й, поза будь-яким сумнівом, регіональні дестинації в Україні виділяються як унікальні «туристичні магніти» завдяки своїй самобутній культурній спадщині, природній красі, історичному значенню та різноманітним рекреаційним можливостям. Ці особливості створюють багатий комплекс туристичних атракцій, що приваблюють як внутрішніх, так і міжнародних відвідувачів.

2.4. Екологічна безпека в туристично-рекреаційній сфері та заходи щодо її поліпшення

Туристично-рекреаційна діяльність можуть мати значний вплив на довкілля, причім, як позитивний, так і негативний. Хоча туризм може сприяти збереженню довкілля та підвищенню екологічної свідомості, він також може і призвести до виснаження природних та історико-культурних ресурсів, забруднення та руйнування середовища існування біорізноманіття, якщо не керувати ним раціонально. Розуміння цих впливів має вирішальне значення для розробки стратегій, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків і посилення позитивних результатів [6; 15].

Туристично-рекреаційна індустрія може призвести до надмірного споживання води, особливо в районах з обмеженими водними ресурсами. Готелі, ресторани, футбольні поля та басейни потребують великої кількості води. Зростання попиту на енергію для закладів розміщення, транспорту та інших туристично-рекреаційних об'єктів може призвести до виснаження регіональних і місцевих ресурсів, збільшення викидів вуглекислого газу. Це посилює глобальне потепління і призводить до негативного впливу на природні місця існування та біорізноманіття.

Туристи, рекреанти, екскурсанти генерують відходи, включаючи пластик, харчові відходи та інші матеріали, що не піддаються біологічному розкладанню. Їхня неправильна утилізація може призвести до забруднення навколишнього середовища. Будівництво туристичної інфраструктури, такої як готелі, дороги та рекреаційні об'єкти, може призвести до руйнування та фрагментації оселищ. Збільшення кількості транспорту, особливо авіаперевезень та автотранспорту, сприяє забрудненню повітря. Туристично-рекреаційні заходи, такі як катання на човнах та екскурсії в сезони тиші, можуть спричинити шумове забруднення, турбуючи дику природу, що призводить до змін у поведінці тварин, а в деяких випадках – до скорочення популяції.

Туризм може приносити дохід, який підтримує створення та утримання природоохоронних структур. Ініціативи екологічного туризму часто

зосереджені на збереженні біорізноманіття та сприянні сталому використанню природних ресурсів. Він може підвищити обізнаність про екологічні проблеми та сприяти збереженню довкілля через освітні програми та досвід.

Залучення місцевих громад до туризму може призвести до посилення екологічного менеджменту та сталих практик. Економічні вигоди від туризму можуть стимулювати місцеве населення та бізнес до впровадження сталих практик і захисту природних ресурсів.

Туризм може забезпечити альтернативні засоби до існування для громад, зменшуючи залежність від діяльності, що руйнує навколишнє середовище, наприклад, лісозаготівлі або видобутку корисних копалин. Впровадження планів сталого розвитку туризму, які збалансовують економічне зростання зі збереженням довкілля, є надзвичайно важливим. Це включає правила зонування, оцінку пропускнуої спроможності, сталий розвиток інфраструктури.

Заохочення використання відновлюваних джерел енергії, зменшення відходів, переробка та збереження води в туристичній діяльності можуть мінімізувати вплив на навколишнє середовище. Інформування туристів і місцевих громад про важливість збереження довкілля та сталих практик може сприяти відповідальній поведінці та підтримці зусиль зі збереження довкілля.

Встановлення та забезпечення дотримання екологічних норм для контролю забруднення, управління відходами та захисту середовищ існування має вирішальне значення для мінімізації негативного впливу на довкілля. Залучення місцевих громад до планування та прийняття рішень у сфері туризму гарантує, що розвиток туризму буде культурно прийнятним та екологічно стійким.

Якщо акцентувати увагу щодо впливу туристично-рекреаційної індустрії на регіональні дестинації, то така діяльність в Українських Карпатах завдає шкоди природному і культурному середовищу через інтенсивне будівництво туристичної інфраструктури і фрагментацію лісових масивів, активну урбанізацію традиційних відпочинкових центрів. У регіоні актуальними стали проблеми регулювання масових форм туризму, дотримання природоохоронних

вимог у разі впровадження екотуристичних ініціатив, а також обґрунтування форм сталого розвитку рекреаційно-туристичної діяльності [6; 15].

Основні впливи туристичної діяльності на природне середовище в Українських Карпатах пов'язані з: туристичною інфраструктурою (транспортна, нічліжна, відпочинкова, гірськолижна) через створення антропогенно модифікованих гірських комплексів; забрудненням навколишнього середовища: поверхневих вод стоками з туристичних об'єктів, погіршення стану повітря в туристичних центрах через надмірне використання індивідуального автотранспорту; рекреаційною дигресією ґрунтово-рослинного покриву і рельєфу на гірськолижних спусках та пішохідних трасах.

До основних негативних наслідків, зумовлених туристично-рекреаційною діяльністю, для середовища Українських Карпат належать:

1) швидка розбудова нових великих туристичних комплексів, що відбувається в дуже інтенсивний спосіб зі значним впливом на природне середовище (гірськолижні комплекси «Буковель» на Івано-Франківщині, Мігієве на Буковині та Волосянка і Плай на Львівщині). Тут виконують значні обсяги земляних робіт, проводять інженерно-технічні заходи та знеліснення території;

2) збіднення традиційного ландшафту гірських сільських територій унаслідок урбаністичної туристичної забудови. У разі багатопверхові готельні комплекси і бази відпочинку порушують малоповерховий стиль забудови сільських місцевостей та знижують естетичні властивості територій. Такі тенденції властиві провідним туристичним центрам (Яремча, Славське, Косів) та багатьом закарпатським курортним селищам;

3) інтенсивна туристична антропопресія рослинності й ґрунтів у зеленій зоні туристичних центрів (Яремча, Ворохта, Славське, Рахів) та поблизу визначних туристичних місць (гірські вершини Говерла, Петрос; водоспади – Пробій, Кам'янка, Манявський; природно-культурні комплекси Манявський скит, Урицькі скелі, Скелі Довбуша у Бубниці). Вона виявляється передусім на туристичних стежках, магістральних шляхах та відпочинкових майданчиках.

Сучасний етап розвитку туризму в регіоні супроводжується значною активністю в розбудові об'єктів малоформатної нічліжної бази – агроосель, котеджів, міні-пансіонатів. Ця туристична забудова концентрується довкола населених пунктів і локалізується поблизу атракційних природних об'єктів – лісових масивів, долин гірських потоків. Експансія цієї забудови веде до витіснення та зменшення площі сільськогосподарських угідь та зубожіння традиційного ландшафту.

Відповідно, на природоохоронних територіях Українських Карпат останніми роками також виявляються негативні тенденції впливу туристично-рекреаційної діяльності на природне середовище. Серед них: надмірне туристичне навантаження на ознакованих туристичних стежках (Карпатський національний парк, Карпатський біосферний заповідник), значне навантаження та засміченість найбільш відвідуваних місць у національних парках: «Карпатський» (Говерла, Скелі Довбуша); «Синевир» (поблизу озера Синевир); «Сколівські Бескиди» (водоспад Кам'янка, Урицькі Скелі).

Часто екотуристичні ініціативи в Українських Карпатах перетворюються у різновид масового туризму. Зокрема, екоосвітні стежки (тематичні) в національних природних і регіональних ландшафтних парках часто не виконують своїх функцій, туристичні потоки тут не регульовані, деградований стан поверхні стежок створює поганий імідж для карпатського екотуризму. Доступ до визначних об'єктів призвів до надміру гастрономічних і нічліжних об'єктів (Скелі Довбуша у Поляницькому РЛП та водоспад Кам'янка в НПП «Сколівські Бескиди»). Бажання привабити туристів змушує «відкривати браму» на цінних природних територіях для екологічно шкідливих видів туризму – автомобільного, у тім числі джипінг, гірськолижних занять. До потенційно небезпечних для природного середовища об'єктів і заходів у парках належать: комплекс фрістайлу в підніжжі Говерли як об'єкт масового туризму в Карпатському національному парку, гірськолижні комплекси в Ужанському національному природному парку, проведення ралі на позашляховиках ґрунтовими дорогами у Вижницькому національному природному парку.

Для Карпатського регіону актуальною є оцінка впливу рекреаційних навантажень на природні комплекси. У ході рекреаційних навантажень зазнають змін різні компоненти природних комплексів. За показниками стану цих компонентів ідентифікують стадії рекреаційної трансформації (дигресії) природного середовища. Найчастіше для оцінки ступеня дигресії природних комплексів Карпат у разі рекреаційних навантажень використовують ознаки, пов'язані зі змінами рослинного і ґрунтового покриву. Цей ряд можна навести в такій послідовності: рослинність (у тому числі лісова) - ґрунти - рельєф - геологічний субстрат. З огляду на це різні за значимістю рекреаційні навантаження найліпше відображені станом модифікації одного з компонентів цього ряду: на ранніх стадіях рекреаційної дигресії природного середовища його стан фіксують у ґрунтово-рослинному покриві, на завершальних - у складових геолого-геоморфологічного середовища [6; 15].

Рекреаційна дигресія природного середовища в Карпатському регіоні найпомітніша на пішохідних туристичних стежках і територіях гірськолижних спусків. Морфологічні ефекти трансформації рельєфу в разі пішохідно-гірськолижних навантажень фіксують на схилових поверхнях гірського розчленованого рельєфу. Досвід вивчення рекреаційної дигресії схилових ділянок у Чорногорі, Горганах та Бескидах дав змогу виділити певну стадійність у трансформації рельєфу під дією туристичного навантаження.

Отже, вплив туристично-рекреаційної діяльності на довкілля є складним питанням, яке вимагає збалансованого підходу для максимізації вигод і мінімізації шкоди. Завдяки сталим практикам, ефективному управлінню та залученню громадськості туризм може зробити позитивний внесок у збереження довкілля та соціально-економічний розвиток. Однак для вирішення проблем і забезпечення довгострокової сталості туристичної діяльності необхідні постійні зусилля та адаптивні стратегії.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

3.1. Проблеми українських туристичних дестинацій у розрізі нераціонального використання природно-ресурсного потенціалу

Україна, з її різноманітними ландшафтами та багатою культурною спадщиною, стикається зі значними проблемами в управлінні своїм природно-ресурсним потенціалом у туристичних дестинаціях. Нераціональне використання цих ресурсів призвело до низки проблем, які впливають на навколишнє середовище, місцеві громади та економіку. Ось деякі з ключових проблем (рис. 3.1):

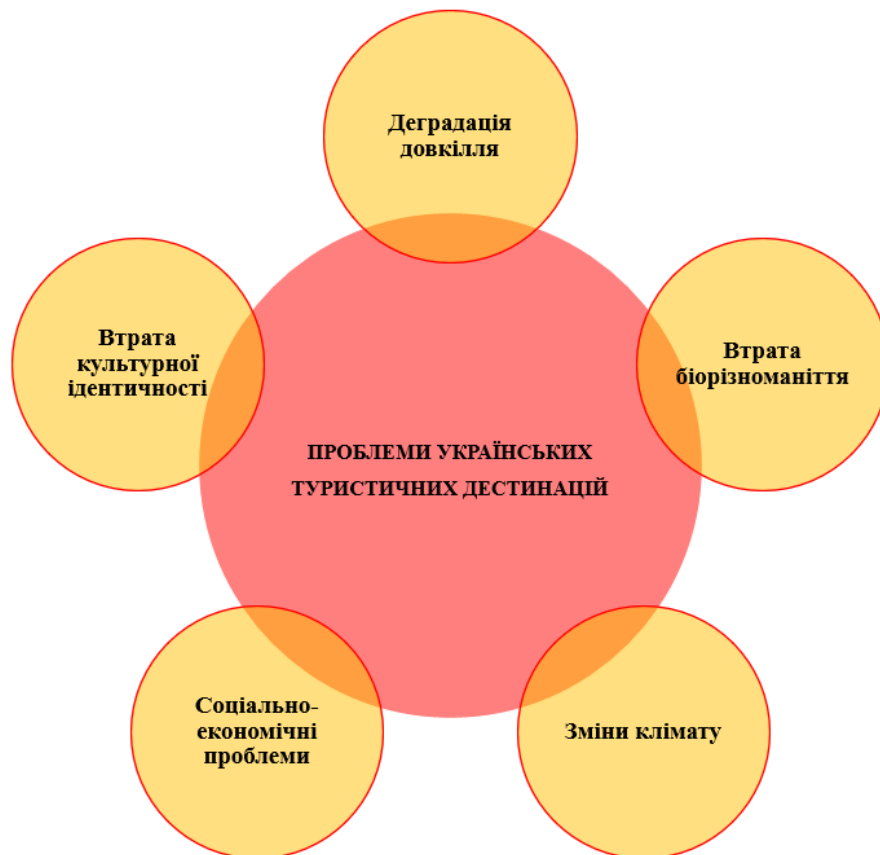

Рис. 3.1. Ключові проблеми туристичних дестинацій в Україні через
нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу

Джерело: узагальнено і побудовано автором

Нерегульований розвиток туризму, особливо в Карпатському регіоні, призвів до вирубки лісів. Будівництво готелів, курортів та інших об'єктів інфраструктури часто вимагає розчищення великих лісових масивів, що призводить до втрати середовища існування багатьох видів. Відтак, Карпатські гори – популярне місце для екологічного туризму, зазнають значної вирубки лісів через незаконну вирубку та розширення туристичних об'єктів [17].

Туристична діяльність та об'єкти генерують значні відходи, що часто призводить до забруднення води. Надмірне використання водних ресурсів для готелів, спа-центрів та рекреаційної діяльності загострює дефіцит води. Як приклад, річка Дністер, яка має вирішальне значення як для туризму й рекреації, так і для місцевого сільського господарства, зазнає регулярного негативного впливу та підвищення рівня забруднення внаслідок туристичної діяльності, що впливає на якість води та здоров'я екосистеми.

Збільшення пішохідного трафіку на туристичних стежках та будівництво нових туристично-рекреаційних і екскурсійних об'єктів сприяють ерозії ґрунтів та деградації земель. Це особливо проблематично у гірських та прибережних районах. Як приклад, схили Карпатських гір постійно страждають від ерозії ґрунту через великий потік туристів і неналежний догляд за стежками.

Діяльність людини турбує дику природу, що призводить до змін у поведінці тварин, особливо, у сезони тиші, та використанні середовища існування. Це може призвести до зменшення біорізноманіття та негативного впливу на місцеві екосистеми. Так, у дельті Дунаю збільшений рух човнів і туристична діяльність порушили середовище існування багатьох видів птахів, що вплинуло на їхнє розмноження та харчування [17–20].

Туристи можуть навмисно або ненавмисно завести інвазивні види, які доволі легко можуть витіснити «аборигенні» види і порушити місцеві екосистеми. Є факти, коли інтродукція немісцевих видів рослин у Карпатах туристами та місцевим бізнесом загрожує карпатській флорі.

Подорожі, необхідні для туризму, особливо авіаперельоти, значно впливають на зростання кількості викидів парникових газів. Туристичні об'єкти

також збільшують вуглецевий слід через споживання енергії та утворення відходів. Популярні туристичні напрямки, такі як Карпати та Чорноморське узбережжя у довоєнний період, стикаються зі зростаючими ризиками, пов'язаними зі зміною клімату, включаючи частіші та суворіші погодні явища, частково зумовлені впливом від туристичної діяльності.

Деякі українські дестинації регулярно зазнають впливу масового, надмірного туризму, коли кількість відвідувачів критично перевищує можливості місцевої інфраструктури. Це призводить до заторів, навантаження на державні служби та зниження якості життя мешканців. До прикладу, Львів і його об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, стикаються з проблемами масового туризму, включаючи переповнені вулиці, збільшення кількості побутових відходів і використання природно-ресурсного потенціалу.

Економічні вигоди від туризму часто розподіляються нерівномірно, великі корпорації отримують більше, ніж місцеві громади. Це може призвести до соціальної нерівності та обмежити позитивний вплив туризму та рекреації на місцевий розвиток. До прикладу, в Карпатському регіоні великі готельні мережі та туроператори отримують більшу частину доходів від туризму, залишаючи місцевому бізнесу та мешканцям менше економічних вигод.

Комерціалізація місцевої культури для приваблення туристів може призвести до виродження традиційних автентичних практик та гомогенізації форм культурного самовираження. У таких регіонах, як Гуцульщина в Карпатах, традиційні ремесла і практики все частіше модифікуються або від них відмовляються на користь популярніших сувенірів масового виробництва, які приваблюють туристів [21–23].

Отже, дотримання правил, які обмежують кількість туристів, контролюють розвиток інфраструктури та захищають природні ресурси, має вирішальне значення для сталого туризму. Інформування туристів про важливість збереження природних ресурсів та мінімізації їхнього впливу на довкілля може сприяти більш відповідальній поведінці. Відтак, заохочення екологічно чистих практик, таких як використання відновлюваних джерел

енергії та просування сталих засобів розміщення, може допомогти пом'якшити вплив туризму на навколишнє середовище. А розвиток туристичних ініціатив, які залучають місцеві громади до планування та прийняття рішень, може забезпечити більш справедливий розподіл економічних вигод і збереження природно-культурної спадщини.

3.2. Перспективні напрями розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Західного регіону України в умовах глобальних викликів

Західний регіон України володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом. Однак, щоб повністю використати його в умовах глобальних викликів, таких як, насамперед, російсько-українська війна, наслідки пандемії Covid-19, економічна нестабільність, екологічна криза та проблеми у сфері охорони довкілля, необхідно розглянути стратегічні напрямки потенційного розвитку туризму та рекреації на наших унікальних теренах [24–26].

Вважаємо, що одним із головних напрямів розвитку туристично-рекреаційного потенціалу західних областей нашої країни є популяризація екологічно чистих видів туристично-рекреаційної діяльності, таких як піші прогулянки екологічними стежками та маршрутами, спостереження за птахами, фотографування дикої природи, поїздки на велосипедах чи катання на лижах, зберігаючи при цьому природне середовище існування, може привабити свідомих щодо збереження довкілля туристів, з екосистемним світоглядом. Посилення природоохоронних заходів у біосферних резерватах, національних природних парках, регіональних ландшафтних парках та інших структурах є дієвим механізмом для збереження біорізноманіття та первинної недоторканості природи, забезпечення довгострокової сталості туризму.

Також вагому роль відіграє і заохочення місцевого бізнесу до впровадження "зелених" практик, до прикладу, таких як переробка і зменшення кількості відходів, використання відновлюваних джерел енергії тощо. Це може допомогти місцевій громаді позиціонувати регіон як туристичну дестинацію зі сталим розвитком.

Якщо говорити про використання історико-культурної спадщини Західного регіону, то реклама багатого культурного потенціалу Львівщини, Івано-Франківщини, Закарпаття шляхом підтримки та просування на ринку туристичних послуг таких відомих атракцій, заходів, фестивалів, як, наприклад, у Львові Львівське свято кави, Львівський джазовий фестиваль, допоможе популяризувати наші туристичні destinations серед міжнародної аудиторії. Також, підтримка місцевих традицій та ремесел, зокрема лозоплетіння, виноробства, сироваріння в Івано-Франківській та Закарпатській областях шляхом проведення фестивалів, присвячених регіональній спадщині, що приваблює культурних туристів. Тут можна запропонувати і створення нових гастрономічних тематичних маршрутів, таких як винні тури на Закарпатті, кавові та шоколадні тури у Львові, стежки спадщини в Івано-Франківську, щоб запропонувати нові різноманітні та захоплюючі враження [27–30].

Важливу роль відіграє інвестування в транспортну інфраструктуру для покращення доступу до віддалених районів, щоб туристи могли легко дістатися до ключових визначних пам'яток. Покращення сполучення між великими містами та туристичними destinations може відбуватися за рахунок покращення якості доріг, збільшення кількості рейсів залізницею, авіарейсів і повітряного сполучення. Також дієвим є заохочення щодо розвитку різноманітних закладів і варіантів розміщення – від розкішних готелів до еко-осель та бюджетних хостелів, щоби задовольнити різноманітні потреби туристів.

Розробка комплексних стратегій цифрового маркетингу для просування визначних пам'яток регіону на міжнародному рівні через соціальні мережі, туристичні веб-сайти та віртуальні тури. Впровадження цифрових інструментів для управління відвідувачами, таких як мобільні додатки для навігації, інформації та бронювання, що поліпшують туристичний досвід. Інтеграція смарт-технологій на туристичних об'єктах для забезпечення інформативно-інтерактивного досвіду, наприклад, віртуальні тури історичними місцями та музеями [31–33].

Наприклад, популярним є використання природних термальних джерел Закарпаття та оздоровчих центрів Івано-Франківська для розвитку оздоровчого

туризму, привабливого для туристів, які шукають релаксації та лікування. Відбувається розвиток інфраструктури медичного туризму шляхом налагодження партнерства з медичними закладами для надання високоякісних медичних послуг за конкурентними цінами, що приваблює іноземних туристів, які шукають доступні медичні послуги за доступними цінами.

Вартує уваги заохочення місцевого підприємництва у сфері туризму через навчальні програми та фінансову підтримку, гарантуючи, що розвиток туризму приносить користь місцевим громадам. Таким чином відбувається просування місцевих продуктів і ремесел шляхом їхньої інтеграції у туристичний ланцюжок постачання, пропонуючи туристам автентичний досвід, а також залучення місцевих громад до збереження та популяризації культурної спадщини, забезпечення того, щоби розвиток туризму не підривав місцеві традиції та спосіб життя.

Ну й зважаючи на важливість безпеки в туризмі, суттєво впливає на популяризацію туристичних дестинацій розробка планів дій у надзвичайних ситуаціях для швидкого реагування на непередбачувані події, такі як пандемії, воєнні конфлікти чи стихійні лиха, з метою забезпечення оптимального функціонування туристичної діяльності. Важливою є диверсифікація туристичної економіки для зменшення залежності від одного виду туризму (наприклад, сезонного), просування цілорічних атракцій і заходів для стабілізації потоків доходів [34].

Зосередившись на сталому розвитку, посиленні культурного та спадкового туризму, покращенні інфраструктури, впровадженні цифрової трансформації, просуванні оздоровчого та велнес-туризму, залученні місцевих громад та розбудові стійкості, Західний регіон України може посилити свій туристично-рекреаційний потенціал. Ці стратегічні напрямки допоможуть регіону впоратися з глобальними викликами, такими, до прикладу, як російсько-українська війна, сприятимуть соціально-економічному розвитку України [35].

Як висновок, нераціональне використання природних ресурсів в українських туристичних дестинаціях створює значні екологічні, соціальні та економічні проблеми. Вирішення цих проблем вимагає збалансованого підходу, який би інтегрував практики сталого туризму, залучав місцеві громади та

впроваджував ефективні регуляторні заходи. Таким чином, Україна зможе захистити свою природну та культурну спадщину, водночас забезпечивши довгострокову життєздатність та стійкість свого туристичного сектору.

3.3. Успішні європейські практики природотерапії для українців, постраждалих внаслідок воєнних дій

Природотерапія, також відома як екотерапія або зелена терапія – це терапевтична практика, яка використовує природне середовище та діяльність для зміцнення психічного та фізичного здоров'я. У поєднанні з туризмом і рекреацією вона забезпечує структурований спосіб взаємодії людей з природою, використовуючи психологічні та фізіологічні переваги активного відпочинку в природному середовищі, на свіжому повітрі тощо [36–40].

Такі види діяльності, як піші прогулянки, садівництво та прогулянки на природі, сприяють фізичному здоров'ю, заохочуючи до фізичних вправ, покращуючи здоров'я серцево-судинної системи та зміцнюючи імунну систему.

Також природотерапія допомагає зменшити стрес, тривогу та депресію, сприяючи розслабленню та покращенню настрою. Перебування в природних умовах може призвести до зниження рівня кортизолу (гормону стресу), зниження кров'яного тиску та покращення загального психічного здоров'я.

Природотерапія часто включає в себе практики уважності, заохочуючи людей бути присутніми і повністю задіяти свої почуття з природним оточенням. Це може посилити терапевтичний ефект, сприяючи відчуттю спокою і рівноваги.

Групова діяльність у природних умовах може сприяти зміцненню соціальних зв'язків і створенню мережі підтримки. Цей суспільний аспект може бути особливо корисним для людей, які відновлюються після травми або мають справу з соціальною ізоляцією.

Екотуризм та інші види зеленого туризму пропагують подорожі до природних територій, зосереджуючись на збереженні та сталому розвитку. Це не лише сприяє збереженню довкілля, але й надає терапевтичні переваги мандрівникам через спілкування з природою.

Отже, природотерапія в контексті туристично-рекреаційної діяльності – це багатогранний підхід, який використовує цілощодо силу природи для підтримки психічного та фізичного здоров'я. Інтегруючи природний досвід зі структурованими терапевтичними практиками, ці програми можуть принести значну користь людям, які прагнуть одужання та благополуччя. Європейські країни успішно впровадили різні моделі природотерапії, пропонуючи цінні ідеї та рамки, які можуть бути адаптовані та розширені в усьому світі.

Природотерапія широко застосовується в Європі як засіб підтримки психоемоційного відновлення. Ці практики використовують природне середовище для сприяння психічному благополуччю і продемонстрували значний успіх. Нижче наведені деякі з найвідоміших практик з різних європейських країн [41–43].

Успішні європейські практики психоемоційного відновлення за допомогою природотерапії (рис. 3.2.):

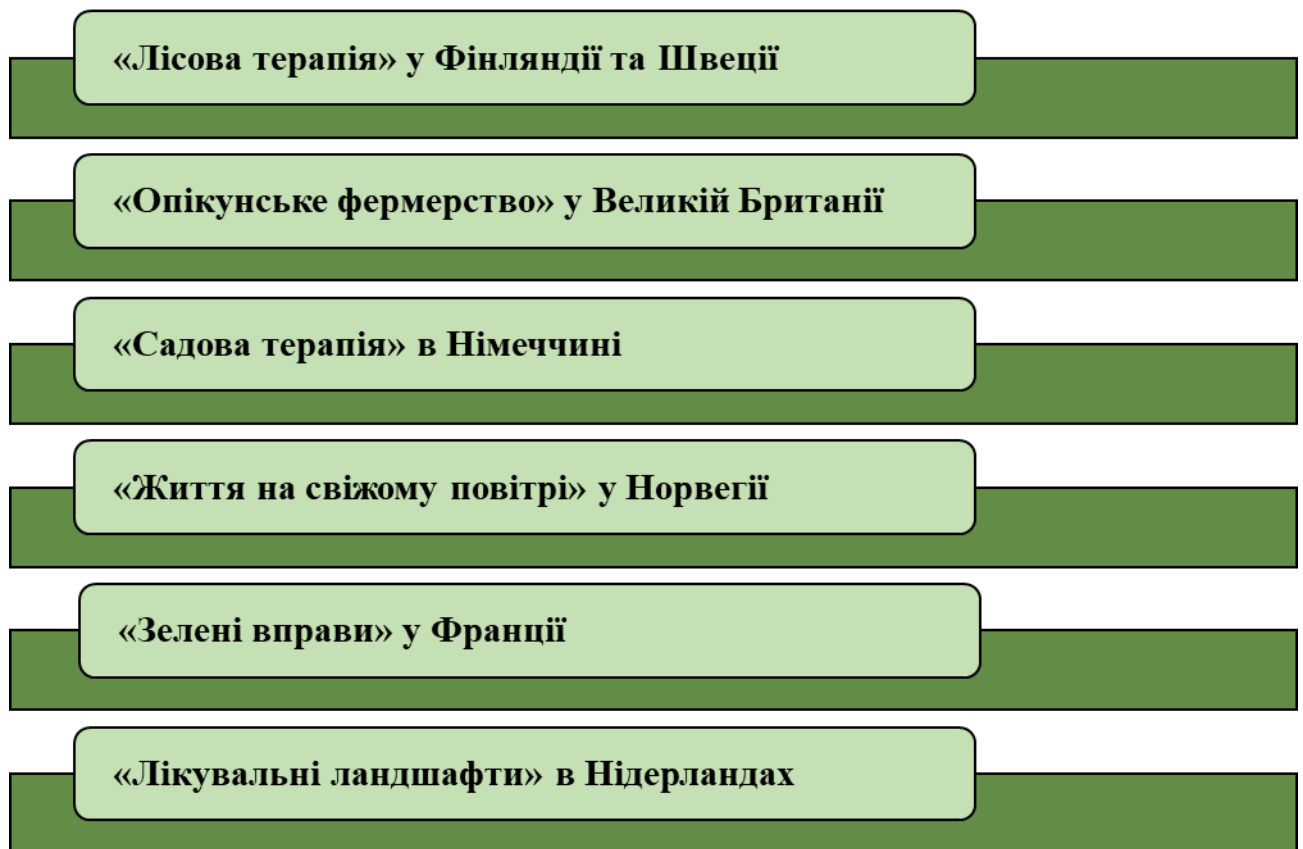

Рис. 3.2. Успішні європейські практики психоемоційного відновлення за допомогою природотерапії

Джерело: узагальнено і побудовано автором

«Лісова терапія» у Фінляндії та Швеції

Фінляндія широко інтегрувала лісову терапію у свої програми охорони здоров'я та оздоровлення. Фінська асоціація лісової терапії пропагує лісові терапевтичні прогулянки для зменшення стресу та покращення психічного здоров'я. Ці прогулянки часто включають в себе діяльність під керівництвом інструктора, яка заохочує уважність і сенсорну взаємодію з лісовим середовищем [44].

Подібно до Фінляндії, Швеція пропонує лісові купання, відомі як Скогсбад. Це підвищує ясність розуму та зменшує тривожність. Національні ініціативи включають лісові прогулянки з гідом, де акцент робиться на техніках усвідомленості та релаксації в природних умовах шведських лісів.

Широка мережа національних парків і природних заповідників Швеції забезпечує ідеальне середовище для програм терапії на основі природи. Такі ініціативи, як лісові прогулянки з гідом і програми занурення в природу, покликані допомогти людям з ПТСР та іншими станами, пов'язаними зі стресом.

Медичні працівники у Швеції можуть призначати перебування на природі як форму лікування, визнаючи терапевтичні переваги проведення часу в природних умовах [45].

«Опикунське фермерство» у Великій Британії

Опикунське фермерство передбачає терапевтичне використання сільськогосподарських практик. Учасники відчують зниження тривоги та депресії, покращення самооцінки та посилення соціальної взаємодії. Численні ферми по всій Великобританії беруть участь у цій ініціативі, пропонуючи структуровані програми, які включають догляд за тваринами, садівництво та сільськогосподарську діяльність. Доведено, що такий підхід покращує психічне здоров'я та благополуччя, особливо для тих, хто страждає від ПТСР, депресії та тривоги [46].

У Сполученому Королівстві є багато фермерських господарств, які пропонують структуровані програми, зосереджені на фізичній активності,

соціальної взаємодії та спілкуванні з природою. Дослідження показують, що фермерські господарства допомагають зменшити симптоми депресії та тривоги, одночасно підвищуючи загальне задоволення від життя.

«Садова терапія» в Німеччині

Garten Therapie або садова терапія використовує садівничу діяльність з терапевтичною метою. Німеччина інтегрувала садівничу терапію в багато лікарень, реабілітаційних центрів і будинків для людей похилого віку. Учасники беруть участь у садівничих роботах, які можуть включати посадку, прополювання та збирання врожаю. Це сприяє розслабленню, зменшує симптоми депресії та покращує фізичне здоров'я завдяки м'яким фізичним вправам [47].

Спеціалізовані терапевтичні сади створені для того, щоб бути доступними і цікавими для людей з різними фізичними і психічними розладами. Такі сади часто використовуються в терапії пацієнтів з деменцією, депресією і ПТСР. Такі програми реалізуються в лікарнях і реабілітаційних центрах. Вони, також, часто включають вирощування рослин, догляд за садом і участь у ландшафтних проектах.

«Життя на свіжому повітрі» у Норвегії

Концепція Friluftsliv – це норвезька модель, яка підкреслює глибокий зв'язок з природою через активний відпочинок на свіжому повітрі. Це фундаментальна частина норвезької культури і включає в себе такі види діяльності, як піші прогулянки, кемпінг, катання на лижах і риболовля, підтримуючи фізичне здоров'я, зменшуючи стрес і сприяючи глибокому зв'язку з природою [48].

Доведено, що участь у Friluftsliv зменшує стрес, покращує настрій та покращує фізичну форму. Норвезькі програми часто зосереджуються на використанні цих заходів для реабілітації військових ветеранів та інших людей, які переживають стресовий стан. Різні національні парки та рекреаційні зони пропонують структуровані програми, які сприяють психічному здоров'ю через взаємодію з природою, часто орієнтовані на ветеранів та людей з ПТСР.

«Зелені вправи» у Франції

Франція просуває концепцію "зелених" фізичних вправ, яка поєднує фізичну активність з перебуванням у природному середовищі. Такі види діяльності, як ходьба, біг і йога, проводяться в парках, лісах і садах [49].

Дослідження, проведені у Франції, продемонстрували, що "зелені" вправи можуть значно зменшити симптоми тривоги та депресії. Вони також зміцнюють фізичне здоров'я, покращують настрій і підвищують відчуття благополуччя. Такі ініціативи, як прогулянки парками з гідом, йога на свіжому повітрі та велосипедні тури в природних умовах, широко пропагуються по всій Франції, часто за підтримки місцевих департаментів охорони здоров'я та оздоровчих організацій.

«Лікувальні ландшафти» в Нідерландах

Нідерланди розробили терапевтичні ландшафти, покликані сприяти зціленню і благополуччю. До них відносяться сенсорні сади та зелені зони в міських районах, доступні для пацієнтів і широкої громадськості. Таке середовище допомагає зменшити стрес і забезпечити відновлювальний досвід.

Отже, розвинуті європейські країни успішно інтегрували природотерапію у свої практики охорони здоров'я та оздоровлення, продемонструвавши значні переваги для психоемоційного відновлення. Використовуючи природне середовище та структуровані терапевтичні заходи у контексті туристично-рекреаційної діяльності, ці практики забезпечують ефективні, цілісні підходи до охорони психічного здоров'я, підкреслюють важливість інтеграції природотерапії в системи охорони здоров'я для вирішення цілого ряду психологічних проблем – від стресу і тривоги до ПТСР і депресії. Такі методи можуть слугувати моделями для інших регіонів, які прагнуть вдосконалити власні терапевтичні програми на основі природи [50].

Впровадження подібних підходів у контексті використання природно-ресурсного потенціалу в туристично-рекреаційній діяльності може бути дуже корисним в інших регіонах, зокрема в Україні, для підтримки людей, які постраждали від різних стресових ситуацій, у тому числі від військових дій.

Переймаючи та адаптуючи ці успішні європейські моделі, наші регіони можуть розробити комплексні програми, які використовують природні ресурси для підтримки психоемоційного відновлення та покращення загального благополуччя [51].

Використання туристично-рекреаційних ресурсів для фізичної та психоемоційної реабілітації осіб, які постраждали від війни, є життєво важливою та ефективною стратегією. Цей підхід використовує природне середовище, культурний досвід та оздоровчі заходи для підтримки відновлення та реінтеграції. Пропонуємо вашій увазі комплексний план, який окреслює ключові елементи таких реабілітаційних програм, зосереджуючись на Західному регіоні України:

- 1) використання мальовничих Карпатських ландшафтів для походів, туристичних маршрутів і спостереження за дикою природою. Ці заходи можуть зменшити стрес, покращити настрій і загальне самопочуття;
- 2) заохочення до проведення часу серед лісових насаджень. Доведено, що ця практика знижує рівень кортизолу та покращує психічне здоров'я;
- 3) розвиток лікувальних садів на курортах і в реабілітаційних центрах, де люди можуть займатися садівництвом, медитацією і роздумами. Ці сади повинні мати місцеву флору і пропонувати спокійне дозвілля;
- 4) організація екскурсій історичними місцями та культурними пам'ятками, до прикладу, у Львові, Івано-Франківську чи на Закарпатті. Ці тури можуть дати відчуття зв'язку зі спадщиною та історією, сприяти формуванню почуття приналежності та ідентичності;
- 5) пропозиція майстер-класів з традиційних ремесел, таких як гончарство, ткацтво чи різьблення по дереву. Участь у таких заходах може бути терапевтичною і давати відчуття завершеності;
- б) використання природних термальних джерел для гідротерапії, яка може полегшити фізичні недуги та сприяти релаксації;

7) надання широкого спектру спа-процедур, включаючи масажі, грязьові ванни та ароматерапію, щоб допомогти зменшити фізичний та психологічний стрес;

8) використання гірськолижних курортів в Карпатах для занять зимовими видами спорту, які можуть поліпшити фізичну форму та покращити психологічну стійкість;

9) розвиток велосипедних маршрутів в мальовничих районах, щоб заохочувати фізичну активність і дослідження;

10) організація тимблдингових заходів, такі як мотузкові курси, скелелазіння та експедиції з гідом. Ці заходи можуть сприяти зміцненню довіри, комунікації та товариських стосунків між учасниками;

11) створення ретрит-центрів, які пропонують заняття йогою, медитацією та самоусвідомленістю. Ці практики можуть значно зменшити тривожність і покращити ясність розуму;

12) сприяння програмам культурного обміну, де учасники можуть взаємодіяти з місцевими громадами, обмінюватися досвідом і будувати соціальні мережі;

13) заохочення постраждалих осіб до участі в громадських роботах і волонтерській діяльності, що може дати їм відчуття мети і самореалізації;

14) пропозиція сеансів групової терапії, де учасники можуть поділитися своїм досвідом і підтримати один одного на шляху до одужання;

15) надання доступу до професійного психологічного консультування для подолання травми та зміцнення психічного здоров'я [52].

Інтегруючи ці різноманітні та цілісні підходи, до прикладу, в Західному регіоні України, ми зможемо ефективно використовувати свої туристично-рекреаційні ресурси для підтримки фізичної та психоемоційної реабілітації українців, які постраждали від військових дій. Ця стратегія не лише допомагає індивідуальному відновленню, але й сприяє соціальній згуртованості та економічному розвитку регіону.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ В ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ ГАЛУЗІ

4.1. Основні аспекти охорони праці та гарантування безпеки в туристично-рекреаційній діяльності

Організація системи охорони праці та гарантування безпеки в структурах туристично-рекреаційної індустрії передбачене Кодексом цивільного захисту України. Загалом, законодавство про охорону праці складається з цього Кодексу, Кодексу законів про працю України, Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" та інших безпосередньо чи опосередковано дотичних до них нормативно-правових актів.

Забезпечення охорони праці та безпеки під час туристичних подорожей є комплексною відповідальністю, до якої залучені держава, суб'єкти туристичної діяльності та самі туристи. Кожна сторона має конкретні зобов'язання, які вона повинна виконувати щодо створення безпечного, комфортного та захищеного середовища для туристичної діяльності.

Державні органи повинні розробити комплексне туристичне законодавство, яке регулює питання безпеки, захисту та охорони праці. Це включає встановлення стандартів для організації турів. Також, в обов'язки держави входить впровадження та забезпечення дотримання стандартів охорони здоров'я та безпеки, специфічних для туристичної галузі, таких як стандарти безпеки харчових продуктів, будівельні норми для закладів розміщення чи харчування та протоколи реагування на надзвичайні ситуації.

Необхідно регулярно перевіряти туристичні об'єкти та послуги, щоб забезпечити дотримання встановлених стандартів безпеки та праці та вимагати від суб'єктів туристичної діяльності отримання необхідних сертифікатів і ліцензій, які підтверджують дотримання правил безпеки та трудових норм. Суб'єкти туристичної діяльності повинні дотримуватися всіх відповідних

законів про охорону здоров'я, безпеку та працю, встановлених державою. Це включає в себе підтримання безпечних приміщень та обладнання.

Державні органи повинні забезпечити належну інфраструктуру, таку як дороги в належному стані, медичні заклади та аварійні служби для підтримки безпечного туризму. Потрібно проводити навчальні та інформаційні програми для працівників сфери туризму та громадськості з питань безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях. Також важливою є розробка та впровадження комплексних систем управління безпекою, які включають оцінку ризиків, плани безпеки та регулярні тренування з безпеки. Ніколи не буде зайвим і регулярне і додаткове навчання працівників щодо процедур безпеки, реагування на надзвичайні ситуації щодо обслуговування клієнтів.

Одним з базових документів щодо обов'язків усіх сторін туристично-рекреаційної сфери, тобто держави, суб'єктів туристичної діяльності та туристів, у контексті забезпечення безпеки туристичних подорожей є Закон України «Про туризм» [53; 54; 22].

Отже, усі посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, повинні гарантувати: забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля при здійсненні туристичних подорожей, захист громадян України за її межами; особисту безпеку туристам, збереженість їхнього майна, уникнення шкідливого впливу на довкілля; надання інформації суб'єктам туристичної діяльності про загрозу безпеці туристів у країні, регіоні чи місці тимчасового перебування; забезпечення необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації; гарантування туристам, рекреантам, екскурсантам можливості безперешкодного одержання медичної, правової та інших видів невідкладної допомоги, доступу до засобів зв'язку; заборону використання туризму з метою незаконної міграції, сексуальної, трудової та інших видів експлуатації громадян; збереження й охорону туристично-рекреаційних ресурсів України, а також обумовлення гранично припустимих навантажень на об'єкти природної чи культурної спадщини; забезпечення безпечного відвідування туристично-

рекреаційних об'єктів з превентивним урахуванням ризику виникнення природно-техногенних катастроф, криз чи інших можливих надзвичайних ситуацій.

Безпека туристичних подорожей – поняття комплексне, його вирішення потребує координації зусиль усіх суб'єктів туризму: країн, суб'єктів туристичного підприємництва (туристичних фірм, підприємств) і самих туристів. Тому, туристи, рекреанти та екскурсанти зобов'язані: не порушувати права та законні інтереси інших осіб, вимоги законів, які діють на території країни перебування; виконувати митні, прикордонні, санітарні та інші правила; поважати політичний та соціальний устрій, традиції, звичаї, релігійні вірування країни (місця) перебування; зберігати довкілля, дбайливо ставитися до об'єктів природи та культурної спадщини в країні (місці) тимчасового перебування; дотримуватися умов і правил, передбачених договором про надання туристичних послуг; надавати персональну інформацію в обсязі, необхідному для реалізації туристичного продукту; дотримуватися під час подорожі правил особистої безпеки; відшкодовувати збитки, завдані їх неправомірними діями; виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством України та законодавством країни їхнього тимчасового перебування.

Отже, охорона праці в туризмі є важливою складовою для забезпечення безпеки та добробуту усіх зацікавлених сторін цієї галузі. Туристично-рекреаційна індустрія може включати різноманітні види діяльності, такі як надання екскурсійних і туристично-рекреаційних послуг, організацію турів і окремих туристичних маршрутів, готельно-ресторанний бізнес, санаторно-курортні комплекси, транспортні компанії та інші об'єкти соціально-економічної інфраструктури, туристичні агенції, екскурсійні служби та туристично-інформаційні центри, які мають різні ризики та вимоги щодо охорони праці.

Важливо укотре наголосити, що ефективна система охорони праці в туризмі потребує співпраці між роботодавцями, працівниками, органами державного нагляду та іншими зацікавленими сторонами для забезпечення

безпеки та здоров'я у всіх сегментах цієї сфери. Безпека в галузі туризму – сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму [53; 54].

4.2. Заходи з надання першої медичної допомоги під час організації турів

Якщо у сферу надання туристично-рекреаційних послуг туроператора входить організація туристичних маршрутів, зокрема в гірських умовах, дуже важливими є заходи першої медичної допомоги, які проводяться до прибуття лікаря (фельдшера, медсестри) або відправки постраждалого до лікувального закладу. Тому знання правил надання першої медичної допомоги необхідні як персоналу туристично-рекреаційної індустрії, так і туристам.

Потертості. При потертості можливе проникнення інфекції у водянку, що викликає запалення. Голкою з ниткою, знезаражені розчином брильянтової зелені, проколюють водянку, видавлюють всю рідину і накладають лейкопластир, причому так, щоб сама водянка знаходилася цілком під пластирем, а кінці нитки виходили за його межі. Якщо водянка вже лопнула, то під пластир підкладається стерильна марля з тонким шаром антисептичної мазі.

Рани. Місце травми очищають від бруду, прикладаючи (але не втираючи) до його поверхні тампон, рясно змочений розчином перекису водню або чистою холодною водою. Потім осушують поверхню стерильними серветками, дещо припудрюють порошком стрептоциду і накладають чисту марлеву пов'язку.

Вивихи. Область ушкодженого суглобу охолоджується, кінцівка фіксуються і потерпілого негайно відправляють до медпункту. Не слід пробувати вправляти вивих, можна принести тільки шкоду. Вправляти вивих може тільки лікар. Бажано це зробити у перші години після травми.

Забой і розтягнення. Перша допомога при будь-яких забоях і розтягненні зв'язок наступна: накласти пов'язку, що тисне на місце ушкодження, а ззовні до

пов'язки зафіксувати поліетиленовий пакет з холодною водою, снігом чи льодом. Холод потрібно прикладати протягом першої доби. А надалі необхідні зігрівальні напівспиртові компреси, масаж, втирання мазі (троксевазин) і спокій ушкодженої ділянки.

Опіки. При опіках потерпілим рекомендується потримати обпалену ділянку у холодній воді протягом 5-7 хвилин. Потім ця ділянка обробляється пантенолом і накладається стерильна пов'язка.

Зупинка кровотечі. При незначній кровотечі рана обробляється перекисом кисню, 5-10% розчином йоду і накладається стерильна пов'язка. При артеріальній кровотечі, коли кров витікає поштовхами або "фонтаном", зупинка кровотечі проводиться шляхом притиснення артерії, сильного згинання кінцівки або накладанням джгута.

Переломи. При порушенні цілісності кісток на кінцівку накладається шина і потерпілий негайно доставляється в лікувальний заклад.

Сонячний або тепловий удар. Для надання допомоги потерпілого негайно переносять в прохолодне місце, в тінь, знімають одяг та вкладають, дещо піднявши голову. Поступово охолоджують голову і область серця, поливаючи холодною водою або прикладаючи холодний компрес. Для активізації дихання дають понюхати нашатирний спирт, а також засоби, які стимулюють серцеву діяльність. Потерпілому необхідно дати велику кількість води. При порушеннях дихання роблять штучне дихання. В медичний пункт доставляють в положенні лежачи.

Укуси змій, отруйних комах. Отруту разом з кров'ю намагаються вичавити чи відсмоктати. Місце укусу змочують дуже міцним розчином марганцевокислого калію і вище цього місця накладають джгут, але не більше, ніж на 1,5-2 години. Після такої профілактики потерпілого доставляють в медичний заклад, де йому вводять захисну сироватку.

Допомога потоплючому. Для того, щоб вибрати спосіб надання першої медичної допомоги, потерпілого швидко оглядають, роздягають, очищають рот і ніс від водоростей, піску і бруду. Пробують видалити воду з дихальних шляхів

і шлунка, для чого кладуть його обличчям униз на своє зігнуте коліно. Після цього приступають до штучного дихання. Коли дихання відновиться, потерпілому дають міцного чаю або кави.

Простудні захворювання. Для лікування хворого необхідно організувати днювання, або хоч би зменшення фізичного навантаження. Важливе загальне зігрівання тіла, гарячі напої, полоскання горла. З ліків найбільш ефективним є норсульфазол та його замінники. Перед сном хворому необхідно прийняти ацетилсаліцилову кислоту (аспірин). Якщо температура не знижується, треба прийняти антибіотики: тетрациклін, еритроміцин тощо.

Захворювання травної системи. До захворювань травної системи відносяться гастрити, коліти, отруєння. Лікування передбачає дотримання режиму харчування, виключення з харчування кислих продуктів, смаженої їжі і спецій. При болях у животі приймають бесалол (1 таблетка 2-3 рази на день). При розладі шлунку приймають бесалол, левоміцетин, ентеросептол. Для профілактики отруєння приймають активоване.

Захворювання серцево-судинної системи. Найчастіше в походах зустрічається *гостра судинна та гостра серцева недостатність*. *Гостра судинна недостатність*, як правило, проявляється у вигляді непритомності. Причинами непритомності може бути висока чуттєвість до болю; перевтома, тепловий та сонячний удар; емоційний прояв при вигляді крові. Потерпілого необхідно покласти на спину, піднявши йому прямі ноги під кутом 60°- 90°. Дати вдихнути йому нашатирного спирту і випити таблетку кофеїну.

При *гострій серцевій недостатності* спостерігається приступи утруднення вдиху, збільшення частоти дихання, блідість обличчя, посиніння губ, кінчиків пальців, носа. Хворий змушений прийняти положення сидячи. Перша допомога: таблетка нітрогліцерину під язик, накладання джгутів на стегна для припинення венозного кровотоку.

Транспортування потерпілого. Під час походу буває, що турист, який постраждав, не може самостійно переміщатися. Тому необхідно знати основні засоби транспортування. Носії повинні йти в ногу, щоб уникнути розгойдування носилок. Для збереження горизонтального положення носилок

при спусках передній носій кладе ноші на плечі, при підйомах – задній. Для обладнання носилок можна використати дві міцні палки, ковдру, пальто. Не великі відстані потерпілого можна перенести в сидячому положенні, на схрещених руках [55; 56].

4.3. Рекомендації та інструкції щодо гарантування пожежної безпеки, виробничої санітарії та гігієни праці

Як вже було сказано вище, створення системи охорони праці на різних підприємствах туристично-рекреаційної та екскурсійної індустрії передбачене Кодексом цивільного захисту України, Кодексом законів про працю України, Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до положень Кодексу цивільного захисту України, Правила пожежної безпеки в Україні є обов'язковими для виконання всіма центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями (незалежно від виду їх діяльності та форм власності), посадовими особами та громадянами. Правила встановлюють загальні вимоги з пожежної безпеки, чинність яких поширюється на підприємства, установи, організації та інші об'єкти (будівлі, споруди, технологічні лінії тощо), а також житлові будинки, що експлуатуються, будуються, реконструюються, технічно переоснащуються і розширюються, за винятком підземних споруд та транспортних засобів, вимоги до яких визначаються у спеціальних нормативних документах.

Пожежна безпека повинна забезпечуватися шляхом проведення організаційних, технічних та інших заходів, спрямованих на попередження пожеж, забезпечення безпеки людей, зниження можливих майнових втрат і зменшення негативних екологічних наслідків у разі їх виникнення, створення умов для швидкого виклику пожежних підрозділів та успішного гасіння пожеж. Забезпечення пожежної безпеки в закладах готельно-ресторанного комплексу покладається на їхніх керівників (власників) та уповноважених керівниками

осіб, якщо інше не передбачено відповідним договором. Також, відповідно до діючих Правил пожежної безпеки в Україні, іноземні громадяни та особи без громадянства, які перебувають на території України, зобов'язані: виконувати правила пожежної безпеки, забезпечувати будівлі, які належать їм на правах особистої власності, первинними засобами гасіння пожеж і протипожежним інвентарем, виховувати у дітей обережність у поводженні з вогнем; повідомляти в пожежну охорону про виникнення пожежі та вживати заходів до її ліквідації, рятування людей і майна [54].

У житлових номерах, кімнатах, приміщеннях спальних корпусів будинків відпочинку мають бути вивішені на видних місцях: схематичний план індивідуальної евакуації з відповідного поверху із зазначенням даного номера кімнати, евакуаційних виходів та шляхів руху до них, місць розміщення засобів пожежогасіння та сигналізації, а також необхідний пояснювальний текст і пам'ятка про дії на випадок виникнення пожежі; стисла пам'ятка для мешканців про правила пожежної безпеки. Також приміщення повинні обладнуватися системами автоматичної пожежної сигналізації та сповіщення про пожежу.

Дерев'яні конструкції в будинках усіх ступенів вогнестійкості, крім V, рекомендується піддавати вогнезахисній обробці, за винятком вікон, дверей, воріт, підлоги, вбудованих меблів, стелажів, якщо в будівельних нормах не зазначені інші вимоги. Пошкодження вогнезахисних покриттів (штукатурки, спеціальних фарб, лаків, обмазок тощо) будівельних конструкцій, горючих оздоблювальних і теплоізоляційних матеріалів, повітроводів, металевих опор та перегородок повинні негайно усуватися. Після виконання вогнезахисних робіт підрядною організацією за участю замовника має бути складений акт про виконані роботи. Після закінчення термінів дії обробки (просочення) та у разі втрати або погіршення вогнезахисних властивостей обробку (просочення) треба повторити.

Евакуаційні шляхи і виходи повинні втримуватися вільними, нічим не зашарашуватися і у разі виникнення пожежі забезпечувати безпеку під час евакуації всіх людей, які перебувають у приміщеннях будівель та споруд. Кількість та розміри евакуаційних виходів з будівель і приміщень, їхні

конструктивні й планувальні рішення, умови освітленості, забезпечення незадимленості, протяжність шляхів евакуації, їх облицювання (оздоблення) повинні відповідати протипожежним вимогам будівельних норм. Двері на шляхах евакуації повинні відчинятися в напрямку виходу з будівель.

Утримання електрообладнання. Електрообладнання (можливість застосування, монтаж, наладка та експлуатація) повинні відповідати вимогам чинних «Правил улаштування електроустановок (ПУЕ)», «Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів», «Правил техніки безпеки під час експлуатації електроустановок споживачів», ДНАОП 0.00-1.32-01 “Правила будови електроустановок. Електрообладнання спеціальних установок” та інших нормативних документів [54].

Електронагрівальні прилади, телевізори, радіоприймачі та інші побутові електроприлади та апаратура повинні вмикатися в електромережу тільки за допомогою справних штепсельних з'єднань та електророзеток заводського виготовлення. Нові підключення різних струмоприймачів (електродвигунів, нагрівальних приладів тощо) необхідно проводити з урахуванням допустимого струмового навантаження електромережі.

Захист будівель, споруд та зовнішніх установок від прямих попадань блискавки і вторинних її проявів має виконуватися відповідно до вимог ДСТУ Б В.2.5-38:2008 «Улаштування блискавкозахисту будівель і споруд».

Утримання опалення. Перед початком опалювального сезону котельні, теплогенераторні й калориферні установки, печі та інші опалювальні прилади мають бути старанно перевірені й відремонтовані. Несправні опалювальні пристрої не повинні допускатися до експлуатації.

Очищення димоходів та печей від сажі потрібно проводити перед початком, а також протягом усього опалювального сезону, а саме: опалювальних печей періодичної дії на твердому та рідкому паливі – не рідше одного разу на три місяці; печей та осередків вогню безперервної дії – не рідше одного разу на два місяці; кухонних плит та кип'ятильників – один раз на місяць.

Печі та інші опалювальні прилади повинні мати протипожежні розділки (відступки) від горючих конструкцій, що відповідають вимогам будівельних

норм. Підлога з горючих матеріалів повинна захищатися під топковими дверцятами (топковим отвором) металевим листом розміром 0,7 x 0,5 м, що розташовується своїм довгим боком уздовж печі. Відстань від печей до товарів, стелажів, шаф та іншого обладнання повинна бути не менше 0,7 м, а від топкових отворів – не менше 1,25 м.

Утримання газового обладнання. Газові плити у приміщеннях слід установлювати, як правило, біля стін (перегородок) з негорючих матеріалів на відстані не менше 0,06 м від них. У разі встановлення газових плит біля стін (перегородок) з горючих матеріалів, стіни (перегородки) необхідно ізолювати негорючими матеріалами: штукатуркою, покрівельною сталлю поверхнею негорючого теплоізоляційного матеріалу не менше 3 мм завтовшки тощо. Ізоляція повинна виступати за габарити плити не менше ніж на 0,1 м з кожного боку і не менше 0,8 м зверху. Відстань від плити до ізольованих негорючими матеріалами стін (перегородок) повинна бути не менше 0,07 м.

Первинні засоби пожежогасіння. Будівлі, споруди, приміщення, технологічні установки повинні бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння: вогнегасниками, ящиками з піском, бочками з водою, покривалами з негорючого теплоізоляційного матеріалу, пожежними відрами, совковими лопатами, пожежним інструментом (гаками, ломачами, сокирами тощо), які використовуються для локалізації і ліквідації пожеж у їх початковій стадії розвитку. Вогнегасники слід встановлювати у легкодоступних та помітних місцях (коридорах, біля входів або виходів з приміщень тощо), а також у пожежонебезпечних місцях, де найбільш вірогідна поява осередків пожежі. При цьому необхідно забезпечити їх захист від попадання прямих сонячних променів та безпосередньої (без загороджувальних щитків) дії опалювальних та нагрівальних приладів. Переносні вогнегасники повинні розміщуватися шляхом: навішування на вертикальні конструкції на висоті не більше 1,5 м від рівня підлоги до нижнього торця вогнегасника і на відстані від дверей, достатній для її повного відчинення [54].

Отже, на основі положень, правил і типових інструкцій, до прикладу, в кожному закладі розміщення чи харчування розробляється своє положення про

організацію роботи з охорони праці і виробничої санітарії. Крім того, для кожної категорії працівників розробляються інструкції. Усі працівники зобов'язані дотримуватися норм, правил, інструкцій з охорони праці, вміти правильно застосовувати колективні й індивідуальні засоби захисту, негайно повідомляти своєму безпосередньому керівникові про будь-який нещасний випадок, а також про ситуації, що створюють загрозу життю і здоров'ю людей;

Працівники закладів розміщення та харчування допускаються до роботи лише після проходження інструктажу з техніки безпеки. Видами інструктажу є вступний, первинний, повторний, позаплановий, поточний. Працівники, у тому числі посадові особи, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з охорони праці, не допускаються до роботи.

У закладах розміщення та харчування дотримуються санітарно-гігієнічних норм і правил, що встановлені органами епідеміологічного нагляду зокрема з чистоти приміщень, стану сантехнічного обладнання, видалення відходів, ефективного захисту від комах і гризунів, обробки білизни. Усе газове, водопровідне і каналізаційне обладнання в готелях встановлене й експлуатується відповідно до «Правил технічної експлуатації готелів та їхнього обладнання». Усі приміщення закладів, де працює персонал, є просторими, мають досить високі стелі, оснащені природною або примусовою вентиляцією, що забезпечує нормальну циркуляцію повітря і виключає проникнення сторонніх запахів. Вони обладнані засобами для сповіщення людей про пожежу і порядок їх евакуації [57; 58].

Охорона праці та безпека у туристично-рекреаційній індустрії є важливими для забезпечення здоров'я і життя як працівників, так і відвідувачів, відповідності законодавству, економічної ефективності, а також формування позитивної репутації та довіри. Інтеграція безпекових заходів у щоденну діяльність є ключем до сталого і успішного розвитку сфери туризму та рекреації загалом.

ВИСНОВКИ

Поняття туристично-рекреаційного потенціалу охоплює широкий спектр факторів, котрі, в сукупності, визначають привабливість та конкурентоспроможність дестинації. Ця концепція інтегрує природні атракції, культурну спадщину, інфраструктуру, економічні можливості та екологічну стійкість, щоб створити комплексне розуміння того, що робить місцевість привабливою для туристів. Різні автори та організації виділяють різні аспекти, виходячи з їхнього конкретного фокусу та цілей.

Розуміння та використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону передбачає багатогранний підхід, який враховує природні, культурні, інфраструктурні, економічні та екологічні фактори. Використовуючи ці сильні сторони, дестинації можуть підвищити свою привабливість і конкурентоспроможність на туристичному ринку. Ефективне управління та сталі практики мають вирішальне значення для забезпечення максимального використання переваг туризму та мінімізації його негативних наслідків.

Регіони України мають неоціненний туристично-рекреаційний потенціал, що приваблює як внутрішніх, так і зовнішніх відвідувачів. Цей потенціал ґрунтується на різноманітних природних ландшафтах, історичній та культурній спадщині, багатому фольклорі та традиціях. Вивчення основних аспектів впливу цього потенціалу на соціально-економічний розвиток України виявляє кілька ключових вимірів: економічне зростання, створення робочих місць, збереження культурної спадщини та екологічна стійкість.

Регіональні туристичні дестинації володіють величезним потенціалом щодо сприяння соціально-економічному розвитку України, особливо в умовах глобальних викликів. Застосовуючи міждисциплінарний методологічний підхід до його вивчення та використання, політики та зацікавлені сторони можуть приймати обґрунтовані рішення, які сприятимуть сталому розвитку туризму, економічній диверсифікації та стійкості громад. Ця комплексна стратегія допоможе забезпечити справедливе та стале майбутнє для всіх.

Туристично-рекреаційний потенціал території суттєво впливає на її соціально-економічний розвиток через різні механізми, включаючи економічне зростання, створення робочих місць, розвиток інфраструктури, культурний обмін та екологічну стійкість. Однак значна залежність від туризму також призводить до вразливості, як це спостерігається під час глобальних криз, таких як пандемія COVID-19 або збройні конфлікти. Диверсифікація економічної бази має вирішальне значення для пом'якшення цих ризиків.

Значний внесок туризму у світовий ВВП, зайнятість, інфраструктуру, культурний обмін та екологічну стійкість підкреслює його важливість як економічного рушія. Однак вразливість сектору до глобальних криз, таких як пандемії та геополітичні конфлікти, вимагає стратегій економічної диверсифікації та стійкості. Вивчаючи найкращі світові практики та інвестуючи у сталий туризм, країни можуть використати весь потенціал своїх туристичних секторів, водночас зменшуючи пов'язані з цим ризики. Так, за даними Всесвітньої ради з подорожей та туризму (WTTC), у 2019 році світовий туристичний сектор спричинився до внеску у світовий ВВП на суму понад 8,9 трлн доларів, що становить близько 10,5% світового ВВП і згенерував 1,7 трлн доларів експортних прибутків у всьому світі, що робить його одним із найпотужніших гравців на ринку міжнародної торгівлі.

Зростання податкових надходжень за січень-березень 2023-го було зафіксовано у 10-ох областях нашої країни: Чернівецькій, Рівненській, Львівській, Закарпатській, Волинській, Вінницькій, Житомирській, Хмельницькій, Дніпропетровській, Кіровоградській. Як би не було прикро констатувати той факт, але найсуттєвіший спад податкових надходжень до державного бюджету України від туристичної галузі очікувано зафіксовано у 6-ти наших регіонах, котрі, на жаль, перебувають у зоні активних і жорстоких бойових дій. Це такі області, як Луганська, Херсонська, Донецька, Запорізька, Миколаївська, Харківська.

Туристична індустрія і рекреаційна діяльність потужно сприяють значному соціально-економічному розвитку, генеруючи доходи, створюючи

робочі місця та стимулюючи розвиток усієї інфраструктури. Однак дуже важливо збалансувати зростання туризму зі сталими практиками захисту культурної спадщини та довкілля. Наведені цифри ілюструють значний вплив туризму та підкреслюють важливість стратегічного планування та сталого управління в цьому секторі.

Проаналізувавши інформаційні ресурси туроператора «Відвідай», можна вважати, що найпопулярнішими турами-бестселерами, котрі організуються у Чернівецькій області, є: одноденний тур «Квітуха Буковина: Чернівці та долина тюльпанів»; дводенний тур «Чернівці – український Париж та долина тюльпанів»; триденний тур «Кам'янець-Подільський, Чернівці та Бакота».

Відтак, майже в усіх регіонах України є своєрідні туристичні особливості, котрі можуть привертати увагу відвідувачів завдяки своїй різноманітній культурній спадщині, природній красі, історичним пам'яткам та рекреаційним можливостям. Поєднуючись, ці складові пропонують туристам і гостям різноманітний досвід, що робить Україну привабливою територією для туризму та рекреації. Не викликає жодних сумнівів, регіональні дестинації в Україні виділяються як унікальні «туристичні магніти» завдяки своїй самобутнім природним ландшафтам, історико-культурній спадщині та різноманітним лікувально-оздоровчим можливостям. Ці особливості створюють багатий комплекс туристичних атракцій, що приваблюють як внутрішніх, так і міжнародних відвідувачів.

Наша країна, з її різноманітними природними особливостями та багатою історико-культурною спадщиною, стикається зі значними проблемами в управлінні своїм природно-ресурсним потенціалом у туристичних дестинаціях. Незбалансоване використання цих ресурсів призвело до низки проблемних питань, що впливають на довкілля, місцеві територіальні громади та регіональну економіку. Деякі з ключових проблем полягають у деградації довкілля, втраті біорізноманіття, змінах клімату, соціально-економічних проблемах, втраті культурної ідентичності.

Сталий туризм вимагає багатогранного підходу, що поєднує екологічні, економічні та соціальні аспекти. Завдяки впровадженню екологічно безпечних практик, посиленню регуляторних заходів, навчанню туристів та залученню місцевих громад туризм може стати рушієм позитивних змін, сприяючи збереженню довкілля, культурному збереженню та економічному розвитку.

Зосередившись на сталому розвитку довкілля, популяризації екологічного та інших видів зеленого туризму, прогулянках екостежками та маршрутами, спостереженні за птахами, фотографуванні дикої природи, поїздках на велосипедах чи катаннях на лижах, поліпшенні інфраструктури, впровадженні цифрової трансформації, просуванні оздоровчого та велнес-туризму, залученні місцевих громад, Західний регіон України може посилити свій туристично-рекреаційний потенціал. Ці стратегічні напрямки допоможуть регіону впоратися з глобальними викликами, такими, до прикладу, як російсько-українська війна, сприятимуть соціально-економічному розвитку України.

Природотерапія, що також відома як екотерапія або зелена терапія – це практика, яка використовує природне середовище та взаємодію у ньому для зміцнення психічного та фізичного здоров'я. У поєднанні з туризмом і рекреацією, вона пропонує структуровані способи взаємодії з природою для людей, які отримують психологічні та фізіологічні переваги. Інтеграція природотерапії з туризмом і рекреацією в Західному регіоні України пропонує багатогранний підхід до реабілітації. Він підтримує відновлення фізичного та психічного здоров'я, посилює соціальну згуртованість та сприяє економічному розвитку. Пропагуючи екологічно чисті та сталі туристичні практики, ця стратегія може допомогти побудувати успішну, процвітаючу громаду, що принесе користь як місцевим жителям, так і відвідувачам. Цей задекларований цілісний підхід, вважаємо, може бути особливо ефективним у таких регіонах, як Західна Україна, для фізичної та психоемоційної реабілітації людей, що постраждали від війни та соціально-економічного розвитку країни загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словник-довідник: туризм і природно-рекреаційний потенціал / Грановська В. Г., Морозов О. В., Крикунова В. М., Морозова О. С. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 108 с.
2. Божук Т. І. Рекреаційно-туристичні дестинації: теорія, методологія, практика. Львів: Український бестселер, 2014. 468 с.
3. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ : Альтерпрес, 2002. 436 с.
4. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
5. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями : підручник. Вінниця : «ПП«ТД Едельвейс і К», 2017. 322 с.
6. Borutska, Y., Vashchyshyn, M., Zhurba, I., Leskiv, H., Taranenko, H., Panteleiev, M. (2023). State environmental impact management in ecological tourism development. *International Journal of Design & Nature and Ecodynamics*, Vol. 18, No. 5, pp. 1247-1254. <https://doi.org/10.18280/ijdne.180527>.
7. Мальська М. П. Бордун О. Ю. Організація та планування діяльності туристичних підприємств: теорія та практика : навч. посіб. Київ : Центр навч. л-ри, 2012. 248 с.
8. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг: навч. посіб. Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. 202 с.
9. Всесвітня туристична організація (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org>.
10. Borutska, Y., Krupa, O., Babych, L., Zhurba, I., Hryndii, O. (2024). Marketing policy with targeting to attract new customers to ecological recreation areas in the context of sustainable development of the region. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, Vol. 19, No. 4, pp. 1579-1587. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.190434>.
11. Sylkin, O., Krupa, O., Borutska, Y., Todoshchuk, A., Zhurba, I. (2023). Exploring the impact of international tourism on regional sustainable development: A methodological approach for enhancing effectiveness. *International Journal of*

Sustainable Development and Planning, Vol. 18, No. 7, pp. 2089–2096.
<https://doi.org/10.18280/ijdsdp.180711>.

12. Hnat, G., Ivanochko, U., Solovii, L., Petrenko, Y, Borutska, Y. (2022). Features of the Architecture of Tourism and Tourist Complexes. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, Vol. 22, No. 9, September 2022. Pp. 117–122.

13. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua>.

14. Гуменюк О.Г. Використання SWOT-аналізу як основного інструменту стратегічного управління. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/61.pdf>.

15. Природно-заповідний фонд України. URL: <https://pzf.land.kiev.ua/pzf-zakon.html>.

16. Туроператор «Відвідай». URL: <https://vidviday.ua>.

17. Саковська, О. (2023). Вплив рекреаційної діяльності на розвиток туристичних дестинацій. *Економіка та суспільство*, (52).
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-9>.

18. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 7222/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

19. Зінько Ю.В., Гетьман В.І. Проблеми зрівноваженого туризму у національних парках України. URL: <http://www.ecologylife.ru/tyrizm-2002/problemi-zrivnovazhenogo-turizmu.html>.

20. Боруцька Ю. З. Практикум із методики створення еколого-туристичних стежок і маршрутів (з елементами сільського зеленого туризму) : навч.-метод. посіб. Екологічний коледж Львівського національного аграрного університету. Львів, 2020. 166 с.

21. Мальська М. П. Паньків Н. М., Ховалко А. Б. Світовий досвід розвитку туризму: підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2017. 244 с.

22. Про туризм : Закон України. Редакція від 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.

23. Про охорону культурної спадщини : Закон України. Редакція від 25.01.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>.

24. Kopytko, M., Grabar, N., Storozhuk, O., Borutska, Y., Doroshenko, T. (2022). Influence of Negative Factors of War: Economic, Legal, Regional and Environmental Aspects. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22. No. 6. Pp. 13–18.

25. Боруцька Ю. З., Рибак С. Б. Роль природних ресурсів Західного регіону України щодо розвитку туристично-рекреаційного потенціалу та курортної справи. *Topical issues of modern science, society and education : the 2 nd International scientific and practical conference (September 5-7, 2021)*. SPC «Sci-conf.com.ua», Kharkiv, Ukraine. 2021. P. 266–272.

26. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України Редакція від 16.10.2020.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

27. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80>.

28. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021–2027 років. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ZA190189>

29. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021–2027 років. URL: <https://loda.gov.ua/documents/49999>.

30. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на період 2021–2027 років. URL: <https://www.if.gov.ua/strategiya-rozvitku-ivano-frankivskoyi-oblasti>.

31. Іванова К.О. Методологія та проблематика комплексного оцінювання рекреаційно-туристичних ресурсів. URL: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/67.pdf>

32. Герасименко В. Г. Концепція сталого розвитку туризму: етапи становлення і сучасний зміст/ Зб. наук. праць “Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи”. Вип. 1. Київ: Тонар, 2017. С. 17–23

33. Гоблик В. В. Формування транскордонних туристичних кластерів як пріоритетний напрям розвитку прикордонних регіонів України. Економічний форум. 2015. № 3. С. 117-123.

34. Безпека у туризмі як чинник сталого розвитку туризму. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153586163.pdf>.

35. ПРООН в Україні. Що таке Цілі сталого розвитку? URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>.

36. Кравченко, О. О. Природотерапія як інноваційна технологія реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного туризму [Текст]. Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І.Кузьма. – Ужгород : Говерла, 2020. – Вип. 2 (47). – С. 73-78.

37. Кравченко О.О., Міщенко М.С., Левченко Н.В. та ін. Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами: інноваційні технології природотерапії: монографія / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: Візаві, 2020. 144 с.

38. Institute for the Future for the University of Phoenix Research Institute. Future Work Skills 2020. URL: <https://www.iftf.org/futureworkskills/>

39. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

40. Природотерапія для військових. URL: <https://volunteertravels.org.ua/pryrodoterapiia-dlia-viiskovykh/>.

41. Соціальна робота засобами природотерапії із постраждалими внаслідок надзвичайних ситуацій. Колективна монографія [І. В. Сопівник, В. А. Будегай, А. Б. Альтанова, І. І. Демченко, О. В. Драчук, А. В. Наконечна, В. А. Мацола, О. Ю. Міхеєва, К. О. Федченко, О. П. Витриховська]. К.: «Компринт», 2021. 556 с.

42. . Lengen C. The effects of colours, shapes and boundaries of landscapes on perception, emotion and mentalising processes promoting health and well-being. Health & Place, 2015. 35, 166–177.

43. Федій О.А. Естетотерапія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 256 с.

44. Лісова терапія. URL: <https://forestcom.org.ua/project/lisova-terapiya-abo-chim-korisna-ekoterapevtichna-ekskursiya>

45. Зелена революція у 2023 році: як лісовласники Фінляндії виводять екологічні практики на новий рівень. URL: <https://bulletin.com.ua/europa/zelena-revolucziya-u-2023-rocz-i-yak-lisovlasnyky-finlyandiyi-vyvodyat-ekologichni-praktyku-na-novuj-riven/>.

46. Охорона природи у Великій Британії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Категорія:Охорона_природи_у_Великій_Британії.

47. Сад та город: нова хвиля популярності у Німеччині. URL: <https://www.dw.com/uk/сад-та-город-нова-хвиля-популярності-в-німеччині-на-тлі-пандемії/a-54037389>.
48. Життя в Норвегії. URL: <https://franklintravel.pro/2020/01/04/життя-в-норвегії/>.
49. Трансдисциплінарні підходи до підготовки магістрів освітньо-професійної програми «соціально-психологічна реабілітація»: можливості співпраці кафедр НУБіП при набутті компетенцій з іпо-, апі- та природотерапії. URL: <https://nubip.edu.ua/node/82175>.
50. Королівство Нідерландів. URL: http://biblioteka-turgeneva.edu.kh.ua/vse_pro_yevropu/kraini_yevropi_korisni_posilannya/niderlandi/
51. Основні технології природотерапії. URL: <https://prirodoterapiya-u-pochatkovij-shkoli-didaktiko-vikhovnij-potent.webnode.com.ua/nashi-vina/>.
52. Рекреаційно-туристичний потенціал регіонів України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. URL: https://turizmliol.wordpress.com/wp-content/uploads/2021/01/d097d0b1d196d180d0bdd0b8d0ba-d182d0b5d0b7_20.pdf.
53. Безпека туристичних подорожей. URL: <https://elearn.nubip.edu.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=430799>.
54. Кошель В.І., Сав'юк Г.П., Дзундза Б.С. Основи охорони праці. навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів педагогічного напрямку. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 182 с.
55. Безпека туристичної подорожі. URL: <https://stryi-rda.gov.ua/index.php/10482-bezpeka-turystychnoi-podorozhi>.
56. Як надати першу допомогу: загальні правила. URL: <https://moz.gov.ua/uk/jak-nadati-pershu-dopomogu-zagalni-pravila>.
57. Хилько М. І. Екологічна безпека України: Навчальний посібник. К., 2017. 266 с.
58. Методичні рекомендації до виконання, оформлення та захисту кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти спеціальності 242 Туризм ступеня вищої освіти Бакалавр денної форми навчання / О.М. Крупа та ін. Львів : Львівський національний університет природокористування, 2023. 50 с.